

KÖZLEMÉNYEK

Szemtanú levele az 1501-es Úrnapi szabadtéri színjátékról Budán. Mielőtt az olasz nyelven írt beszámolót magyar fordításban közölném, összefoglalom azokat az adatokat, melyek egyrészt kiegészítik és korrigálják a levéllel kapcsolatos problémákat, másrészt rávilágítanak az esemény művelődéstörténeti értékére.

A levél írója Thomas Dainerius, aki rendszeresen küldi beszámolóit Ferrarába Hercules hercegnek, Ferrara uralkodójának. A modenai levéltárban található levelek egy részét Cesare Foucard adta közre a *Descrizione dell'Ungheria nei secoli XV. et XVI.* című, Budapesten 1881-ben megjelent könyvben. Ugyanaz év szeptemberében Nemzetközi Földrajz-Kongresszus volt Velencében; ekkor tartott előadást Foucard mint a modenai Archivio di Stato igazgatója. Ezért olvasható a főcím alatt: Edita nell'Occasione del Congresso Geografico Internazionale a Venezia. Ugyanezen kiadványnak van egy magyar címe is: *Modenai és velencei követek jelentése Magyarország földrajzi és kulturai állapotáról a XV. és XVI. században.* Thomas Daineriustól több levél található a kiadványban, de ezek közül csupán az alább közölt, 1501. augusztus 8-án Budán keltezett levélről szerzett tudomást a szakirodalom. De — mint látni fogjuk — erről is csak kivonat készült felületes fordításban. Ti. 1891-ben Szamota István közreadásában a *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten* c. kötet 497—498. lapja érinti a budai körmenetről szóló beszámolót a fent említett olasz nyelvű kiadvány alapján, és a kutatók eddig — a jelek szerint — nem az eredeti teljes szöveget használták, hanem Szamota magyar változatát. Ő pedig nem említette, hogy csak egyes részeket fordított le a 480 évvel ezelőtt írt jelentésből. Ennek tudható be, hogy a legfontosabb művelődéstörténeti adatot nem szó szerint, hanem csak feltételelesen és körülírva emlegetik. Ez az adat pedig egyértelműen bizonyítja, hogy még az olasz szemtanú számára is óriási élmény volt a nép közreműködésével lezajlott szabadtéri „játék”, „reprezentáció”, templom előtt rendezett „spektakulum” (misztériumjátékhoz hasonlítható jelenet).

A történelmi tabló hitelességének kedvéért röviden összefoglaljuk a legfontosabb adatokat. Az uralkodó II. Ulászló; — Mátyás király 11 éve halott, de fényes, reneszánsz pompával felépített udvartartása még érintetlenül áll és bűvöletbe ejti a külföldi köveket. Ennek egyik tanúja épp e levél írója, Thomas Dainerius, aki neve alá eredeti foglalkozását is leírja: „phisicus”. Az 1881-ben megrendezett kongresszuson bemutatott egyéb beszámolóiból kiderül, hogy különösen érdekelte őt, de a ferrarai uralkodót is a csillagászat, — a budai udvarban ekkor még használták az előbbi évtizedekben készített csillagászati eszközöket („cose astrologiche”). Hercules herceg utasítja követét, hogy ezekről pontosan számoljon be és szerezzen be műszereket, ha kell, Krakkból is . . . Természetesen a herceget elsősorban a legégetőbb kérdésről tájékoztatja, Magyarország törökellenes magatartásáról, a nép hangulatáról. A budai epizód előtti hónapokban csatlakozott a magyar király VI. Sándor pápa és Velence 1499. ápr. 15-én kötött törökellenes szövetségéhez. II. Ulászló ezt 1501. május 12-én ünnepélyes keretek között hir-

dette ki Budán. Az ország határán garázdálkodó, a lakosságot kegyetlenül kínzó, életüket, vagyonukat nem kímélő török hadsereg ellen ádáz gyűlölet vett erőt a lelkekben. A védekezés és támadás jegyében indultak útnak épp ezekben a hónapokban (tavasztól novemberig) a magyarországi csapattestek Szerbiába Somi Józsa főkapitány, ősszel pedig Corvin János herceg horvát bán vezetésével. Egyik hadisiker követi a másikat; ekkor még úgy tűnik, hogy sikerülni fog a török kiűzése esetleg a Balkán egész területéről. A későbbi belső anarchiának csírái még lappanganak . . .

1501. augusztus 8-ára esett az Ūrnapja, melyen ősi szokás szerint részt vettek a király, a kormányzat, az ország előkelőségei, a külföldi uralkodók követei, — és a nép! Lásuk, mi történt a körmenet után; ime a levél eredetiben és magyar fordításban. A címzett:

La festa del Corpus Domini, a Buda

III^{mo} ac Excell^{mo} Principi Domino Herculi, Duci Ferrarie etc, Domino meo observan^{mo} etc.

Ferrarie,

IIIme ac excell^{me} Princeps et Domine mi observan^{me} etc. Il di del Corpo de Christo, in signo de alegrezza de la liga facta, fece Monsig^{or} mio R^{mo}, manti a la casa de la sua habitazione, che è su il cimiterio de la giesa magior, quando era reportata la sacratissima Eucharestia ala prefata giesa, acompagnata da la maiestate del Re et da tuto il popolo, uno spectaculo over representatione, il cui subiecto era questo: fingeva, anzi intendo che fu il vero, che stava una profetia, che allora la fede Maumetana serebe destructa, quando larcha Maumeto ruinasse; mo dicono che la saeta la percosse e fecala ruinare ne quello tempo che il Catholici Re de Spagna presono Granata. Hora, nanti la casa nostra, era fincta la Moschea de Maumeto et dentro larcha sua, che stava pendula ne laere et intorno stava il Garn Turcho in genochiono, cum una multitudine de Bassa et altri Turchi. Ecco apuncto, quando giunse ne dicto loco questa Ma^{td} cum la processione se spicò da alto uno gran raggio de fuocho, in similitudine de uno fulgure, et percossa la dicta archa, la qual era congeniata cum raggi, tal che brusò gran parte de epsa et dicti Turchi circumstanti. Il residuo autem che restò, che non puote brusiare, fu da gran moltitudine de Ungari circumstanti, che stavano a vedere, assalita, come da cani arabiati; et chi li bateva cum legni, chi li gietava pietre, chi cum mane, chi cum denti li straciava, tal che de la Moschea, archa et Turchi, non li restò peccio de la quantità de uno palmo. Era cossa incredibile et de gran piacere vedere cum quanto impeto irruerano in quelli, quasi come facessene una lor gran vendicta. Di poi uscasu uno tabernaculo, molto bane ornato, uno vestito in similitudine de Sibilla, qual, factò signo de silentio, cum gran legiadria, dixè certe parole latine, exponendo dicta profetia in persona de questa Ma^{td} che li stava presente. Ultra di questo era congiegnata in megio del piazzale una fontana molto pulita, che tutto il giorno e la nocte sequente gietò uno optimo vino. Dio volesse ala capsa del iubileo fusse stata frequentia de le persone che era a quello vino, qual cum pinte, qual cum pignate, chi cum lo proprio capello et chi cum la bocha aperta, beato chi ne poteva hever meglior parte. Non se vedeva se non spingere, urtarse et gietarse per adosso bochali e pentule. Non fu mai la magior festa. Molti ebrri stravachati li dormevano acercha, in similitudine de quelli custodi del monumento de Christo, multi, presi per mane e pedi, arene portati ale case lor. E cossa stupenda il piacer se detono tuto quello giorno. Agiungeva ale lor rixe, che dale fenestre nostre tutavia, quando li era mai magior calcha, erane gietati giu caponi, papari et pizoni, dove li concorreva tanti a pigliarli che erane discerpti in cente parte, uno non se ne haveva integro. Et questo basti pur troppo de la predicta festa.

Ex Buda Hungarie, die 8. Augusti 1501.

Eiusdem Dominationis V. IIIme

Servitor Thomas Dainerius,
phisorum minimus.

Ferrarie,

Fenséges Herceg, legkegyelmesebb Uram! Úrnapján a szövetség megkötése feletti öröm jeleként, főtisztelendő Uram háza előtt, mely a Nagytemplom közelében fekvő temetőnél van, a következő jelenetnek voltam szemtanúja a körmenet végén, amikor a Legszentebb Oltárszentséget visszavitték a templomba a király Ófelsége és az egész nép kíséretében. Ennek (a spektakulumnak) következő volt a témája: ismeretessé vált — és ez igaz is —, hogy a mohamedán vallásról egy jövendölés azt állítja, hogy akkor szűnik meg, ha Mohamed koporsója megsemmisül. Bár azt mondják, hogy ez már egyszer megtörtént, amikor ugyanis a spanyol király Granadát ostromolta: villám vágott a koporsóba. Most itt (Budán) házunk közvetlen közelében újból felállítottak egy mecset-szerűséget, melyben lebegett Mohamed koporsója, körülötte pedig térdén állva voltak láthatók a Szultánnak és a török basáknak figurái (bábuk). Épp abban a pillanatban, amikor a menet Ófelsége, a Király elé ért, egy tűzcsóvát dobtak a magasból arra (az elkészített mecsetre), teljesen olyan volt, mint a villám és azonnal kigyulladt és leégett majdnem az egész, a benne lévő török-bábukkal együtt. Ami azonban megmaradt, azt a körmeneten részt vevő magyarok, mint dühödte ebek megrohanták; voltak, akik fával, kővel, mások pusztá kezükkel verték szét, — sőt láttam olyanokat is, akik fogukkal szaggatták az el nem égett darabokat, úgy hogy Mohamed koporsójából, a törökökből, (összeszerkesztett) mecsetjükből semmi sem maradt. Hihetetlen élmény és igen nagy öröm volt nézni, milyen dühvel rohantak rá; olyan volt ez, mintha óriási bosszút álltak volna (a törökökön). Ezután egy feldíszített emelvényen Sibillához hasonló férfi jelent meg és csendre intett, majd könnyedén latin szavakkal a Király Ófelsége nevében elmondta az előbb említett jövendölést. Ezen kívül láttam egy szépen kitisztított kutat a téren felállítva, melyből egész nap és még a következő éjjel is igen finom bor folyt. Isten adná, hogy annyian tolongának a jubileum perselyénél, mint ahányan e bor körül forgolódtak: ki bögrével ki, lábossal, ki kalapjával, ki pedig tátott szájjal fogta fel a finom bort. Csakúgy lökdösődtek és verték egymást, na meg a bögréket és fazekakat. Soha nem volt ennél nagyobb ünnep! Sokan részegen aludtak a földön elterülve, mint annak idején Krisztus sírjának őrzői. Ezeket kezüknél, lábuknál fogva cibálták haza. Bámulatos volt nézni egész nap a nép örömét. Aztán nagy tülekedés támadt, amikor kappanokat, libákat, galambokat dobáltak az ablakainkból; mindenki rohant, hogy elkapjon belőlük valamit. Persze darabokra téptek szét mindent! De legyen elég ennyi eme ünnep leírásából.

Kelt Budán, Magyarországon, 1501 augusztus 8-án. Fenséged szolgálja:

Thomas Dainerius, phisicorum minimus.”

A levél második sorában találjuk azt az utalást a szerződéskötésre, melynek ünnepélyes kihirdetése szentesítette a törökellenes harcok megindítását (alegreza de liga facta). Ezzel magyarázható, hogy ez az úrnap körmenet más volt, mint a többi. A kormányzat népünnepélyt kívánt rendezni és ennek szerves része volt ez a látványosság; és ezt a levél írója azzal a szakkifejezéssel jelöli meg, melyet a színháztörténelem a Commedia dell'arte kategóriájába sorol. Az eredeti szöveg ismerete ebből a szempontból lényeges; ti. végre találunk egy olyan adatot, mely vitán felül áll és nem kell erőltetve belemagyarázni az előadás megrendezését és tényét. Ha ezt a „spektakulumot” összehasonlítjuk pl. Kardos Tibor sokat vitatott ún. Gritti-játékával, akkor még élesebben domborodik ki Dainerius beszámolójának jelentősége. A különbség önmagában a két adatban rejlik. Míg ui. *La festa del Corpus Domini*, a *Buda* néven közölt levélből nem tudunk meg semmit a „representatio” szerzőjéről, de még rendezőjéről sem, addig hírt kapunk a szereplőkről, sőt még a helyszínről is (Mátyás templom? előtti tér). A király és a nép együtt jelenik meg a „színpadon”, mely akarva, nem akarva csupán jelképpé zsugorodik. Hiszen valójában maga a történelem, az élő valóság válik spektakulummá.¹ Mohamed koporsóját és a szul-

¹ Színjátás vagy történelem? című tanulmányomban részletezem a kérdést, — (sajtó alatt).

tán alakját 1501-ben csak jelképesen sikerült megsemmisíteni, — és nemsokára a bosszú visszájára fordul: 30 év múlva a Mátvás templomban személyesen jelenik meg a török szultán, kidobtatja az Eucharistiát és felgyújtja a várost. Valódi „drámát” látott a ferrarai fizikus; és épp a nép közreműködése, statisztálása miatt kiáltott fel, hogy ilyet még nem látott. Ez nem írott, irodalmi mű, hanem a magyar történelemnek, drámának egy felvonása. A valóságnak és a színházi mutatványnak ezt a soha nem tapasztalt egygyólvadását érezte a követ döbbenetesnek (*cosa incredibile... stupenda*). A nép azonnal tudta, hogy miről van szó, — ezért vált mindenki „színészé”. Ez valóságos és adattal igazolható „*ludus magnus*”, — míg a Gritti-játék bizonyítatlan.²

BARLAY Ö. SZABOLCS

Ismeretlen Plantin-hungarica a Biblioteca Apostolica Vaticanában. ZSÁMBOKY János [trans.]: *Demetrii Phalerei de epistolis doctrina. Item rhetoricae, dialecticaeque summa Ioan[nis] Sambvci P[annonii]. Antverpiae, MDLXVII. Plantinvs.*

A—B⁷⁺¹ = [30] fol. — 16⁰ — 1 ins., init.

Zsámboky János (*Sambucus*) *Demetrius* [Phalereus?]-fordításáról, a hozzá csatolt kis értekezésről és a nyomtatvány latin verseiről nem tud a Szabó—Hellebrant által szerkesztett *Régi Magyar Könyvtár*,¹ létezéséről nem tudósít a Plantin-nyomtatványokat számba vevő múlt századi monográfus, De Georg sem.² Meglepetésünk még inkább fokozódik, hogyha a Zsámboky által 1583-ban megjelentetett *Önbibliográfiát*³ vesszük szemügyre: még a szerző felsorolásából is hiányzik ez a tétel. Igaz, ezen kívül is tudunk még néhány olyan Zsámboky-műről, ami itt szintén nem szerepel,⁴ magyarázatot azonban ez a körülmény sem ad, sőt fokozza a hiány felett érzett tanácstalanságot. Mindez arra figyelmeztet, hogy számítanunk kell még néhány teljesen ismeretlen vagy csak címből ismert Zsámboky-auktorkiadás és önálló mű felbukkanására, melyekkel tovább gazdagodik majd XVI. századi hungarica nyomtatvány-gyűjteményünk.

Szerzőnk e művét tudomásunk szerint mindmáig csupán egyetlen forrás, az 1615-ben, Antwerpenben megjelent *Index librorvm* jelezte: „*DEMETRII PHALEREI De Epistolis doctrina: item, Rhetoricae Dialecticaeque summa IOANNIS SAMBVCI, in 16.*”⁵ Egy másik

² A *Gritti-játék keletkezése* c. tanulmányt KARDOS T. többször is közreadta; vö. KARDOS T.: *Az emberség műhelyei*. Bp. 1973. 511. — Felfogásának bizonyítatlanságát l. SZÉKELY György szövegmagyarázata in: SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*. Bp. 1979. 389 l.

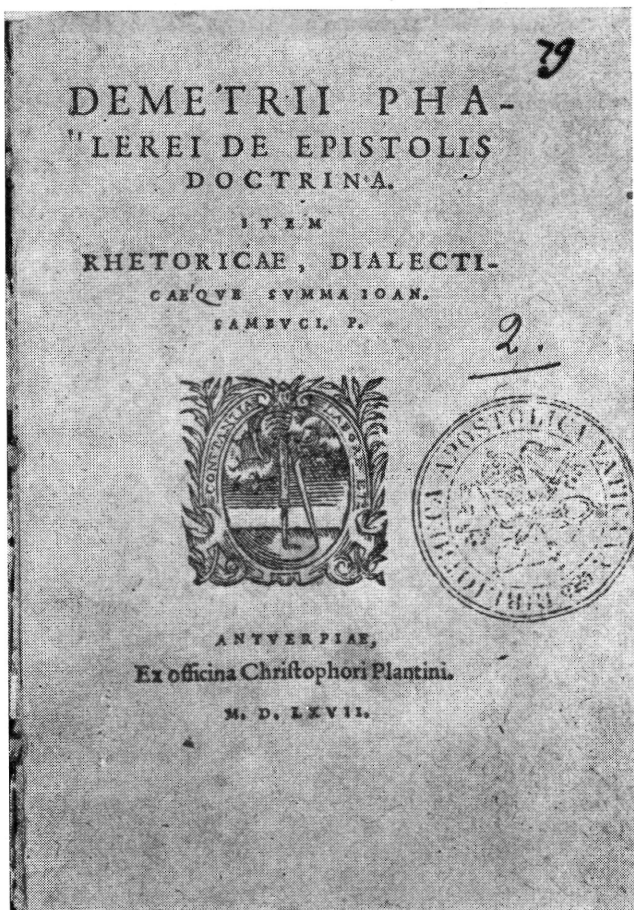
¹ SZABÓ K.—HELLEBRANT Á., *Régi Magyar Könyvtár III. kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent, nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*. I. rész Budapest, 1896. A továbbiakban: *RMK III.*

² L. DE GEORGE, *La maison Plantin a Anvers*. Paris, 1886³.

³ BORSA G.—J. E. WALSH, *Eine gedruckte Selbstbibliographie von Johannes Sambucus*. Magyar Könyvszemle 81 (1965) pp. 128—133.

⁴ Itt ragadom meg az alkalmat, hogy kutatótársaim figyelmét felhívjam ezekre. Ime néhány ma ismeretlen Zsámboky-kiadás vagy mű: „*Epitheta Graeca*”, „*Carmina Ethica*”, „*Tabula de LXX discipulis Christi ex Cod. Vetustiss.*”, „*Expositio simplex Orationis Dominicae*”, „*Bornii Salae de Patientia, ad mortem praeparatione*”, „*Hephaestion Grammaticus*”. Cfr. N. P. COMNENUS, *Historia Gymnasii Patavini vol. 2.*, Venetiis, 1726, p. 244. Nem ismerünk példányt az *Önbibliográfiában* említett Hésziodosz-, illetve Homérosz-kiadásból sem: „*Haesiodi opera & dies cum Batrachomyomachia*. Ferrar. 1557.” Cfr. BORSA G.—J. E. WALSH, *op. cit.* p. 132.

⁵ *Index librorvm qui ex typographia Plantiniana prodiervnt*. Antverpiae, Ex Officina Plantiniana, Apud Viduam filios Io. Moreti, MDCXV. p. 44.

1. ábra

kiadványból viszont az olvasható ki, hogy már a XVI. században is nagy zűrzavar uralkodott e kis nyomtatványok számontartásában. Az a nevével eltitkoló fordító ugyanis, aki 1614-ben Libanius és Demetrius Phalereus ars epistolandi-ját adta ki, az első szerzőről úgy nyilatkozik, mint akit elsőként ő fordított le (holott Zsámboky jó néhány évtizeddel megelőzte őt ebben)⁶ és csupán a másodiknál jelzi, hogy tolmácsolása újabb vállalkozás.⁷

⁶ Cfr. BORSA G.—J. E. WALSH, *op. cit.* p. 130. Zsámboky előszava arról tanúskodik, hogy Libanius Sophista *Ἐπιστολιμαῖοι χαρακτήρες* című művét 1551-ben, Párizsban fordította latinra. Ugyanitt készítette el egy évvel később Demetrius [Phalereos?] *Τόποι ἑπιστολικοί* című munkájának latin fordítását. Ezeket az *ars epistolandi* témakörét tárgyaló műveket más, hasonló témájú alkotásokkal együtt 1552-ben jelentette meg a bázeli Ioannes Oporinusnál (Cfr. *RMK III.* 403).

⁷ *LIBANIOY Σοφιστοῦ ἑπιστολιμαῖοι χαρακτήρες Libanii Sophistae characteres (hoc est) Notae, & formulae Epistolarum. Nunc primum cum latina Interpretatione editae: & Commentariis illustratae. Accesserunt duo Libelli eiusdem Argumenti; Demetrii Phalerei, & Philostrati Lemnij, cum noua interpretatione.* Lvgdvni, MDCXIII.

Demetrius írásaival korábban már Zsámboky olasz barátja, Pietro Vettori is behatóan foglalkozott.⁸ Nem lehet pusztán véletlen, hogy az addig csak görögül ismert mű⁹ fordítására elsőként épp e magyar szerző vállalkozott, még ha nem is a teljes opust ültette latinra. Sarkallhatta erre a munkára a birtokában levő kézirat is.¹⁰

Figyelemre méltó a kiadvány megjelenésének időpontja és az ajánlás címzettje is. A címlapot követő ajánlólevél Bécsben, 1567. február 13-án kelt és ifjabb Coloman Egererhez íródott. Ez a bizonyos Colimannus Egerer Ivnior nem más, mint Zsámboky későbbi sógora. Ismeretes, hogy szerzőnk 1567. augusztus 4-én vette feleségül Christina Egerert, a tehetséges bécsi kereskedő, Coloman Egerer lányát.¹¹ Kálmán és a Zsámboky ajánlólevelében testvérként említett Sebestyén egyaránt az új atyafisághoz tartozott.¹² A füzetecske alkalmi jellegét sugallja a Christina Egererrel tervezett házasság közelsége. Arra gyanakodhatnánk, hogy a csinos kis nyomtatvány ajándék, egyfajta tisztelgés a jövődöbéli ara rokonságának. Ha azonban fellapozzuk Zsámboky egykori könyvtárának Gulyás Pál által közzétett jegyzékét, akkor kiviláglik, hogy sejtésünk a műre vonatkoztatva igaz lehet, a kiadásra értve azonban nem. A könyvjegyzékből ugyanis kiderül, hogy Zsámboky ezt a művet Bécsben is megjelentette, mégpedig a Plantin-kiadással egy évben. A Caspar Steinhoffer nyomdájából kikerült műből valamikor két példány is volt Zsámboky birtokában, ma sajnos egyetlen példányt sem ismertünk belőle.¹³ Úgy gondoljuk, hogy ez a bécsi kiadvány tölthette be az alkalmi szerepet (talán előbb is látott napvilágot), míg a Plantin-féle a tudományos világnak szánt kiadványét. Biztosat azonban csak a Steinhoffer-nyomdában megjelent nyomtatvány megkerülése esetén mondhatunk majd.

A füzet szerény terjedelme fordított arányban áll tudományos jelentőségével. Fontosságát jelzi az a tény, hogy bár Zsámbokytól eddig is több, dialektikával foglalkozó írást ismertünk, a pusztán címen kívül mást nem is tudunk róluk.¹⁴ Ez a most előkerült munkácska lehetővé teszi számunkra, hogy részletesebben is vizsgálat alá vessük Zsámboky-nak a retorika és a dialektika mibenlétéről, összefüggéséről alkotott nézeteit. Howell feltételezését például, mely szerint Zsámboky feltehetően követte Ramus új, alkalmazott

⁸ Cfr. P. VETTORI, *Commentarii in librum Demetrii Phalerei De elocutione*. Florentiae 1552, 1562.

⁹ Vitatott, hogy a *De elocutione* címen is idézett *Περὶ ἑρμηνείας* az Arisztotelész iskolájához tartozó Demetrius Phalereus alkotása-e avagy egy másik Demetrius művéről van szó. Cfr. P. K. KROH, *Lexicon der antiken Autoren*. Stuttgart, 1972. pp. 158–159.

¹⁰ Gerstinger a 189. tételszám alatt jelzi ezt a kéziratot: [Demetrius Phal.] e. a., „Opera rhet. var.”. Előző tulajdonosa egy bizonyos Joannes Baptista Posthumus de Leone volt. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy ez a Zsámboky-kódex nem azonos-e a *Vindobonensis cl. IV (phil. et philol.) 60* jelzet alatt számon tartott bécsi Demetrius-kódexszel. Zsámboky 1554-ben, azaz Vettori kommentáros kiadása után két évvel tett szert erre a kéziratra. Cfr. H. GERSTINGER, *Johannes Sambucus als Handschriftensammler*. in: *Festschrift der Nationalbibliothek in Wien 1926*, p. 366.

¹¹ Cfr. H. GERSTINGER, *Die Briefe des Johannes Sambucus 1554–1584*. Wien–Graz–Köln, 1968, pp. 17–18., 336–337.

¹² Valószínűleg az a „Jacobus Egerer Vien[nensis]” is Christina rokona, aki 1550. október 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre Sebestyénnel együtt. Cfr. *Die Matrikel der Universität Wien, III. Band, 1518 (II-1579) I.*, Ed. F. GALL, Graz–Köln, 1959, p. 92.

¹³ „(2329) Demetrii Valerij (r. Phalerei) de Epistolis doctrinae. Item Rhetoricae Dialecticaeque summa Joan[nis] Sambuci [Pannonii]. Viennae Austriae, Caspar Steinhoffer. 1567. in 8° solut.” (GULYÁS P., *Bibliotheca Joannis Sambuci. Sámbocky János könyvtára*. Budapest, 1941. p. 346.)

¹⁴ Cfr. BORSA G.—J. E. WALSH, *op. cit.*

logikáját,¹⁵ e kiadvány elemzésével máris alátámaszthatjuk.¹⁶ E helyütt csupán a nyomtatvány felosztását és vázlatos tartalmát ismertetjük.

Az ajánlást (A1^r—A2^r) követi a levélírás művészetéről szóló latin fordítás (A2^r—A3^v). Zsámboky Demetrius *De elocutione* című művének azt a kis szakaszát¹⁷ fordítja, amely kifejezetten a levélírásról szól. Ezután a retorika tárgyát, célját és a dialektikával való kapcsolatát stb. tárgyalja. Erről szólnak a *Rhetorice, dialecticaeque summa*, a *Quid est Rhetorica?*, a *Quis finis?* (A4^r), a *Quomodo id consequimur?* és a *Circa quid praecipue versatur?* című fejezetek (A4^v). A retorika és a dialektika összefüggését behatóbban is vizsgálja a *Quae inter se horum affinitas?* szakaszban (A5^v). A *Quid a Grammatica & Dialectica differt?* (A5^v) kérdését, vagyis azt, hogy a retorika mennyiben tér el a grammatikától, illetve a logikától, már korábbi munkáiban is előszeretettel fejtegette.¹⁸ A *Quae parteis Oratoris?* című részben a szónoklat néhány technikai vonatkozásáról szól, majd a szónokkal szemben támasztott erkölcsi követelményeket érinti (A5^v—A6^r). Ezt követően a nyilvános szónoklat azon neméről értekezik (A6^v—A8^r), melynek legkiválóbb művészt Demetrius Phalereusban látta a reneszánsz által oly nagyra becsült Cicero.¹⁹

A *De dialectica* címet viselő fejezet a másik tudományág mibenlétét tárgyalja. Itt előbb a logika tanításának pedagógiájáról, módszertanáról beszél és csak aztán tér rá a tudományág fő részeinek meghatározására (B1^v). Szót ejt a diszciplína eszköztárába tartozó „analysis”, „translatio”, „enthymema” és „syllogismus” (B2^v), majd pedig a retorikában is nagy szerepet játszó „exercitatio” fogalmairól (B3^r—B4^v).

Mindezek után jön Zsámboky meditációs fohásza, a *Precatio Sambuci*, melyben a keresztény világot sújtó bajok — éhség, pestis, tűzvész, rablás, török csapás — elhárítását kéri Istentől (B5^r—B5^v).²⁰

A nyomtatvány az *Ad mensam precativncula cum accedis* és a *cum recedis* című asztali imádságokkal (B7^r), illetve az *Adde orationem Domine* utasítással bevezetett latin versikével zárul (B7^v).

Az előkerült mű egyetlen ismert, teljesen ép (vizsgálatunkig felvágatlan) példányát Racc. I. V. 743(int. 2) jelzet alatt őrzi a Biblioteca Apostolica Vaticana.

Roma *Bibl Apost Vat* ① Budapest *Nat phot*.

TÉGLÁSY IMRE

¹⁵ W. S. HOWELL, *Logic and Rhetoric in England 1500—1700*. Princeton, New Jersey, 1956. p. 132.

¹⁶ Zsámboky ráimizmusának mibenlétével részletesen foglalkozik a szerző *Humanista nyelv- és irodalomelmélet Magyarországon a XVI. század derekán* című kéziratos disszertációjában (Szeged, 1982.).

¹⁷ *Incip.* „Ἐπει δὲ καὶ ὁ ἐπιστολικὸς χαρακτήρ . . .” *Expl.* „. . . καὶ ὅμα περὶ τοῦ χαρακτήρου τοῦ ἰσχνοῦ.” Cfr. DEMETRII Phalerei *De elocutione*. Ed. L. Radermacher, Lipsiae, 1901, pp. 47—49., 223—235. Újabb kiadása: *On style. The Greek text of Demetrius De elocutione*. Ed. after the Paris manuscript by W. R. Roberts. (Az 1902-es cambridge-i kiadás utánnyomása:) Hildesheim, 1969.

¹⁸ Cfr. ZSÁMBOKY J., *Ars poetica Horatii et in eam paraphrasis . . .* Antverpiae, 1564. Plantin, p. 88., ZSÁMBOKY J., *Emblemata*. Antverpiae, 1564. Plantin, pp. 142—143.

¹⁹ Cfr. M. T. Cicero, *De officiis*. I. 1, 3.

²⁰ Ez a meghatóan szép meditáció némi stilisztikai javítással és bővített címmel — *Precatio hisce temporibus accommodata et usibus: Sambuci*. — Zsámboky 1568-as Bonfini-kiadásának *Appendix*-ében is megjelent (RMK III. 570 pp. 794—795).

Egy Zrínyi-gyászbeszéd két különböző kiadásáról. Salamon Ferenc a *Budapesti Szemle* 1886. évi 47. számában érdekes Zrínyi-dokumentumra hívja fel a figyelmünket.¹ Ez a dokumentum egy addig ismeretlen Zrínyi-gyászbeszéd szövege, amelyet a müncheni Szent Miklós-templomban tartott 1664. december 6-án, Miklós napkor a sarutlan karmeliták rendjébe tartozó Andreas von Santa Theresia szerzetes, Bécs császári székváros rendes hitszónoka. A beszédből kiderül, hogy András barát Zrínyit személyesen ismerte, s öt csáktornyai birtokán meg is látogatta.

Salamon figyelmét a pap beszédére Kazinczy Ferenc egyik levele hívta fel, amelyben Kazinczy említi, hogy birtokában van egy Zrínyi-gyászbeszéd, bizonyos András karmelitáé.² Salamon Kazinczy adata nyomán kutatott a gyászbeszéd után, s megtalálta azt az Egyetemi Könyvtárban, András pap prédikációinak gyűjteményes kötetében. A kötet címe:

Tugendriechender Blumen-Büschel / Das ist: Lob-Schuldige Ehren-Predigen / von Christo den Herrn / vnd den lieben Heyligen / Gottes. Auch allerley andere Canzel-Reden . . . Jetzt . . . vnder die Preß gelegt / vnd in Truck verfertigt hat DER Ehrwürdige P. F. Andreas von S. Theresia / Barfüßser-Carmeliter vnd Ordinari Prediger in der Kayserlichen Haupt- vnd Wonh-Statt Wienn . . . IM Jahr Vnseres ErLöseris taVsent seChshVndert neVn VnD sIbentzIg.

A beszédet azonban nem a Kazinczy által jelzett helyen, a 3. lapon fedezte fel, hanem a kötet 830. oldalán. Nyilvánvaló tehát, hogy Salamon egy másik kiadásra bukkan, mint amit Kazinczy olvasott, de kételkedés nélkül elfogadta, hogy a kötetben közölt beszéd mindenben azonos vele. Fel sem tételezte, hogy a két szöveg között eltérés lehet: így a gyűjtemény Zrínyi-gyászbeszédét forrásértékűnek tekintette, az általa fontosnak vélt részleteket ismertette, illetve magyarra lefordította.

Hogy mégis lehetséges másik kiadás, arról Bleyer Jakab *Német siralmas énekek gr. Zrínyi Miklós halálára 1664-ből*³ c. cikkéből értesülhettünk. Itt több más gyászének és vers mellett pár sorban említett egy bizonyos 1664-ben megjelent, röpirat jellegű kiadást, András pap gyászbeszédét. Nem tulajdonított azonban különösebb fontosságot a beszédnek, mert a prédikációt csak lapalji lábjegyzetben ismertette pár szóval. Hasonlóan érthetetlenül került el Széchy Károly figyelmét is a két különböző kiadás. Zrínyiről írott monográfiája V. kötetének 173. lapján még képet is közöl az első, 1664-es kiadás címlapjáról, idézni viszont mindenütt csak a Salamon Ferenc által ismertetet 1679-es prédikációs kötet gyászbeszédének magyarra fordított soraiból idéz.

András karmelita Zrínyi-émlékbeszéde tehát igencsak egyedi pályát futott be a magyar irodalomkutatásban. *Külön-külön* sok szem látta, de *egy kézben* — *mindkettőt* — még senki nem tartotta!

Az évtizedekig bujkáló 1664-ben kiadott Zrínyi-émlékbeszédre most sikerült rábuknunk az Apponyi-Hungarica 2068. jelzete alatt. Szerencsére az 1679-es prédikációs kötet most is a Salamon Ferenc által jelzett helyen, az Egyetemi Könyvtárban található, így végre módunk nyílik a két szöveg összevetésére. Mivel a Salamon fordította prédikáció irodalomtörténészeink előtt már ismert, sokat idézett forrás, teljes szövegközlésre pedig egy leírás szűk keretei nem nyújtanak lehetőséget, úgy hiszem, elég, ha a két prédi-

¹ SALAMON Ferenc: *Halotti beszéd Gróf Zrínyi Miklós fölött 1664-ben*. Budapesti Szemle 1886. 47. köt. 404–423.

² *Kazinczy Ferenc levelezése Kisfaludy Károssal s ennek körével*. Széphalom. Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez. Kiadja KAZINCZY Gábor. Pest, 1860. 96.

³ BLEYER Jakab: *Német siralmas énekek gr. Zrínyi Miklós halálára 1664-ből*. ItK 1900.

330

Widergelegte Christliche Dapfferkeit

Widergelegte Christliche Dapfferkeit/

Das ist:

Schuldige Klaged / oder Leich / vmbd Ehren-Predig
von dem Christ-Nitterlichen Leben / vnd von dem vnder-
muthlichen hochberühlichen doch seligen Ableben

Weyland

Ihro Hochgräflichen Excellenz

Desz Hoch vnd Wolgebohrnen Herrn / Herrn

U R A C H S I A

Grafen von Zrim/

Der Röm: Kayß: Mayt. geheimen Rath / Camerern /
Nittern desz goldenen Stuh / General Feld-Wachmeistern / in
Dalmatien / Croatiaen vnd Sclavonien Ban / Obristen Span. der Spanisch-
ten Symp vmbd Zhaladi / Auch durch das Römreich Hungarn-Obr-
sten Stallmaistern / vnd bestellten Ober-Hauptmanns zu
Legrat / vnd in der Insul Muratdes

Welche

Zu München in der Churfürst. Residenz. vnd Hauptstatt des
Herzogthumb Bayern / den 6. Tag Christmonats an dem Hochsehrädlichen vnd
seiner Churfürstl. Kirchen- vnd seines Damens. D. Parronen Just S. Nicolai des
Voldtreichem Consistens auff der Langst beygebracht worden /
Im Jahr 1664.

Deus meus es tu : in mibus tuis fortes mex.

Du bist mein Gott : mein Glück ist in deinen Händen.

Sors bona nihil aliud.

Pfal. 10.
v. 10.

Dies kombt mir gar kläg-
lich vor (Durchleuchtig-
ste / auch Hochadeliche vnd
Hochgeehrte Zuhörer)
lauter Traurigkeit spür
ich vnd gedunckt mich nit anders / als
hörte ich auß dem Croatischen Feld. et-
nen kläglichen Widerhall der schwarz
überzogenen Heerpauggen vmbd mit
Traurfabnen behengten Trompeten:
Es ist mir nit anders / als erschallete in
meinen Ohren das Soldaten-spiel / die
Trummel vmbd Pfeiffen / aber gar zu
langsam / gar zu still / gar zu kläglich.
Ich bilde mir ein / ich sehe von weitem
gleichsam durch ein Perspectiv einen
angewöhnlichen Aufzug der Soldaten
mit vmbkehrten Waffen / vnder welcher
man daher führt ein mit schwarzem
Luch bisz auff die Erdenbedecktes Leib-
pferd eines dapffern Helden. Es schre-
net als trage man in schöner Klage-ord-
nung durch die Lüfflug-wellende Hag-
nen / Stendaeden vnd allerley Schutdt/
auff welchen vnder einer zierlichen Cron
ein grausamb ergrimder Tract / vnd ein
vest- gearhnter Thurn gemahlt ist.
Ach! ich erschrick / dann dieses hochade-
liche Wappen ich gar wol kenne / es ist
ein Zrimisches Wappen / welches mit
seinen Vorbildungen zeigt / das dieses
Hochgräfliche / vhrate / weltberühmte /
vnd hochgeprüfene Geschlecht / als wie
der Lobs-trophende Tract / ein Schrd-
den

káció-változatnak csak azon közös elemeit emelem ki, amelyek ismételt idézését elengedhetetlenül fontosnak tartom a szövegek közti különbség megértéséhez. A zárójelben közölt számok közül az első a 1664-es kiadás lapszámát jelöli, a második az 1679-es prédikációs kötetben található beszéd helyét.

A címlap

A két prédikáció címe tartalmilag azonos. Az 1664-es kiadás címe:

Nidergelegte Christliche Tapferkeit. Das ist: Schuldige Klagred / oder Leich- vnd Ehrn-Predig von dem Christ-ritterlichen Leben vnd von dem vnvermuethlichen hochbetrübliehen doch seeligen Ableiben Weyland Ihr Hochgräfliche Excellantz Deß Hochvnd Wolgebornen Herrn / Herrn NICOLAI Grafen von Serin / Der Rom: Kays. Mayt. geheimen Rath / Cammerern / Rittern deß guldenen Fluß / Genr. Feld-Wachtmeistern / in Dalmatien / Croatien / vnd Slavonien Ban / Obristen Span- der Spanschafften Symbch vnd Zhaladi / Auch durch das Königreich Hungarn Obristen Stallmeistern / vnd bestelten Ober-Hauptmanns zu Legrad / vnd in der Insul Muraköeß.

Az 1679-ben megjelent prédikációs kötetbe fölvevett gyászbeszéd címe:

Nidergelegte Christliche Dapfferkeit / Das ist: Schuldige Klagred / oder Leich- vnd Ehren-Predig von dem Christ-Ritterlichen Leben / vnd von dem vnvermuthlichen hochbetrübliehen doch seeligen Ableiben Weyland Ihro Hochgräflichen Excellantz Deß Hoch- vnd Wolgebohrnen Herrn / Herrn NICOLAI Grafen von Zrin . . .

Természetesen mindkét kiadáson más nyomdász és más kiadó dolgozott. Az 1664-es kiadás impresszuma: „Getruckt zu München/bey Lucas Straub Buchtruckern. Bey Johann Wagner Buchhandlern allhie zufinden.” Az 1679-es prédikációgyűjtemény megfelelő adatai: „München / Getruckt vnd Verlegt / durch Johann Jäcklin / Churfürstlichen vnd Hochfürstl. Freysing. vnd Regenspurg. Hoffbuechtruckern.” A kötetben megjelent gyászbeszéd nem tartalmazza az 1664-es kiadás nyomdai-kiadói adatait. Ebből, valamint a betűtípusok különbségéből következik, hogy a két prédikációváltozat szövege tipográfiaiilag is más elemzést kíván. A címlapok ismertetik a gyászbeszéd előadatásának körülményeit, de tartalmilag már apró eltérések mutatkoznak. Az 1664-es kiadásban ezt olvashatjuk:

„Zu München in der Churfürstl. Residentz- vnd Hauptstatt deß Hertzogthumbs Bayrn / den 6. Tag Christmonats an dem Hochfeyrtäglichen vnserer Churfürstl. Kirchen- vnd seines Namens H. Patronen-Fest St. Nicolai bey Volkreichem Gottsdienst auff der Cantzl mit lebhaftten Worten hat beygebracht Zu erzeigung seiner schuldigen Danckbarkeit Der Ehrwürdige P F. Andreas von S. Theresia Barfüssiger Carmeliter / vnd Ordinari Prediger.”

A kötetben megjelent gyászbeszéd tömören csak ennyit közöl:

„Zu München in der Churfürstl. Residentz- vnd Hauptstatt deß Hertzogthumb Bayrn / den 6. Tag Christmonats an dem Hochfeyrtäglichen vnserer Churfürstl. Kirchen- vnd seines Namens H. Patronen Fest S. Nicolai bey Volkreichem Gottsdienst auff der Cantzel beygebracht worden / Im Iahr 1664.”

Bár ez lényegtelen apróságnak látszik, hiszen a mondat így is értelmes, az olvasó hangulatát azonban tudat alatt minden bizonnyal befolyásolja a személyes hang hiánya.

Az ajánlás

A prédikációs kötetben közölt gyászbeszédnek külön címlapja nincs, a szöveg folyamatos: a címet nyomban a prédikáció követi. Ezzel szemben az 1664-es kiadás címlapját előbb ajánló szöveg követi, amely a kötetbe fölvetett beszédből hiányzik. Címzettjei Pálffy Pál nádor fiai, az ekkor 22 éves *János Antal*, Pozsony leendő főispánja és a 19 éves *János Károly*, a későbbi tábornagy.⁴ A szöveg nem hagy kétséget afelől, hogy a pap és a Pálffyak személyes ismeretségben álltak, hiszen a prédikáció megírásához is ők adtak a papnak felhatalmazást!

„... die Danckbarkeit will erzeugen gegen dem in GOtt ruhenden lieben Herrn Grafen von Serin /deme ich zu ehren dise gleichwol geringe Leich-Lobpredig hab wollen vermittelst der Zungen vnd Feder /mündlich vnd schriftlich vnder die Leüth an das Liecht geben /mit der Zuschrift an E. E. Hochgräfl. Gn. Gn. zu dem mich veranlast dero-selben grosse Gefälligkeit /so sie ob seinen heroischen Heldenthaten allzeit rühmlich getragen haben.“

A szövegből kiderül, hogy a Pálffyak András barátot már máskor is megbízták feladatokkal:

„Dessen geben mir auch genugsambe Ursach die (weit über meine Verdienst) sonderbare hoch-Gewogenheiten /mit denen E. E. Hochgräfl. Gn. Gn. schon etlich Jahr hero mich gewürdigt /vnd zu beharrlicher Dienstbeflissenheit vilfältig verpflichtet haben. . .“

András pap a Pálffy-fiúk elé példaképként állítja Zrínyit és a nádort, éreztetve, hogy a magyarországi főurak közül őket tartja a legkülönbeknek, épp hogy nem a legmagyarabbaknak!

„Weil nun der Hochgräfliche Palffische Namen von der Tapferkeit in dem gantzen Königreich Hungarn allzeit nach Verdiensten hoch ist geprisen worden /vnd E. E. Hochgräfl. Gn. denselbigen im geringsten nicht vermindern /sonder hauptsächtlich vermehren wollen /können sie zu disem grossen Helden-Gebäw keinen bessern Abriß vnd Vorbild haben (neben ihrem hochgeehrtisten Herrn Vatter seel.) als den Tugend-tapfern löblichen Wandel deß in GOtt verschidenen Herrn Grafen von Serin mit seinen vnvergleichlichen Heldenthaten /die E. E. Hochgräfl. Gn. Gn. mit allzeit in ihme gelobt /vnd sein Person sehr geliebt haben . . .“ / (3)

A bibliai idézet

Az ajánló szöveget az 1664-es kiadásban bibliai idézet követi az Ótestamentumból, a Makkabeusok könyvéből. Az 1679-es prédikációs kötetbe fölvetett gyászbeszédből ez a példabeszéd is hiányzik! Igen figyelemre méltó, hogy katolikus pap prédikációjában az Ótestamentumból és nem az Újszövetségből idéz! Közlöm a bibliai idézet teljes szövegét:

„Im ersten Buech der Machabäer am dritten Capitl. Judas (Serin) stund auff /vnd sein Bruder stunde ihm bey / vnd führten den Krieg Israel (der Christenheit) mit freuden. Vnd er breitete die Ehr seines Volcks auß: er zohe seinen Pantzer an / wie ein Held / vnd vmbgürtete sich mit seinen Kriegs-Waffen zum Streit / vnd beschürmete das Läger mit seinem Schwerdt. Er ward einem Löwen gleich in seinen Wercken / vnd einem jungen brülenden Löwen in der Jagt. Vnd er verfolgte die Gottlosen /vnd trachtete ihnen nach: vnd verbrandte die Jenigen mit fewr / die sein Volck betrübeten. Vnd seine feind

⁴ KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. Bp. 1914.; JEDLICKA Pál: *Eredeti részletek gr. Pálffy család okmánytárához. 1401–1653. Gr. Pálffyék életrajzi vázlatai*. Bp. 1910. 507.

wurden zuruck getriben / dieweil sie sich für ihn fürchteten: Vnnd alle Vbelthäter wurden geschröckt: vnd es glückte wol durch seine Hand / dessen Gedächtnuß wird ewiglich im Segen bleiben.”

A bibliai példabeszéd Zrínyi hősiességét, a pogány török elleni küzdelmeit hivatott hangsúlyozni. Kosztolányi István szerint, aki a Makkabeusok könyvéhez fűzött magyarázatot, „A Makkabeusok szerzője csodálattal van eltelve hősei iránt, akik . . . visszacserezték népüknek a nemzeti függetlenséget”.⁵ Hogy a bibliai példa politikai aktualitása mindenki számára érthető — és félreérthetetlen — legyen, a szónok szükségesnek érzi a szimbolikus szöveget megmagyarázni. Egyedül Judas Makkabeus testvérének személyét nem nyomatékosítja, („Judas (Serin) . . . vnd sein Bruder” . . .), de minden bizonynyal nem tévedünk, ha úgy gondoljuk, ez a testvér, aki fivérének odaadó híve és társa a pogányság elleni harcban, csak Zrínyi Péter lehet!

A prédikáció

Az 1664-es kiadást a példabeszéd után követi a prédikáció. Ez tehát a szövegkiadás első oldala — sem ajánló szöveget, sem a bibliai idézetet semmilyen módon nem jelöli a szerző —, a prédikációs kötetnek pedig a 830. oldalán tartunk.

„Deus meus es tu: in manibus tuis fortes meae. Du bist mein Gott: mein Glück ist in deinen Händen.” És alatta Zrínyi jelmondata olvasható: „Sors bona nihil aliud.” A Dávid zsoltárából idézett sor indítja a szónok gyászbeszédét. Dávid szavai András pap szerint rímelnék Zrínyi jelmondatával, mintegy egyik magyarázza a másikat. A szónok hosszasan elemzi Zrínyi mottóját, sőt a szavakat egymással fölcseréli, újabb hangokkal helyettesíti be, így más értelmet kölcsönöz a jelmondatnak.

„Bona sors, nihil aliud, gutes Glück/sonsten nichts. Ich aber erkühne mich mit vnderfangung/ daß ich einen Buchstaben hier auflösehe nemblich das S. an dessen platz ich hinschreibe ein M. vnnd kommet darbey vnser aller glückliche Wuntsch heraus/ vnd haist: Bona Mors, nihil aliud, Ein guter Todt/ darnit ists genug. Bona Mors, est Bona Sors, dann ein gutes End ist ein gutes Loß/ ja das beste Glück/ so er verlangte/ sintemalen sein Denckspruch mit disen Davidischen Worten überein stimbt: Deus meus es tu: in manibus tuis fortes meae, du bist mein GOtt/ mein Loß ist in deinen Händen . . .” (4.; 832.)

A szónok ihletett szavakkal eseteli mérhetetlen gyászát, mindannyiunk tragédiáját, hogy ez a „bátor hős” már nem lehet köztünk. A beszédnek mindkét kiadása közöl pár soros verset is. Az egyik Zrínyinek állít emléket:

„Der Tag vnd Nacht gantz vnverzagt
Mit Türcken hat gestritten;
Sein Blut vnd Leben oft gewagt/
Vnd nie kein Gfahr gelitten;
Nun ist er hin/ der Graf Serin;
Begerstu mehr zu wissen?
Ein wilde Schwein (Ach wie kans seyn!)
Hat ihn endlich zerrissen.” (2.; 831.)

A másik verset a szónok Zrínyi Miklós fiának, Ádámnak ajánlja:

„Der Stammen hat noch Wurtzen ins jungen Grafen Faust/
Wir hoffen doch in kurtzen/ daß eben wie gegraust/
Den Türcken vor den Waffen Vatters von Serin/
Also nicht werde schlaffen Graf Adams Muth vnd Sinn.” (31.; 846.)

⁵ *Biblia*, 1976. 526. l. Magyarázat: Dr. Kosztolányi István.

Az Epitaphium

Mielőtt a két prédikáció szövege közti eltérésről beszélnék, szólnom kell a gyászbeszéd végéhez csatlakozó Epitaphium latin nyelvű szövegéről, amelyet a prédikációgyűjteménybe fölvett beszéd szintén nem tartalmaz. Elképzelhető, hogy az epitaphium tüzetesebb tanulmányozása néhány újabb mozzanatra irányítja a Zrínyi-kutatás figyelmét. Csak néhány érdekességre szeretnék itt rámutatni. Az epitaphium 46 soros latin vers. Minden egyes sor kiemelt betűinek összege 1664, vagyis Zrínyi halálának éve. Példaképpen az első három sort idézem:

„hIC sIstItO VIator graDVM, & Lege.	= 1664
LVgete eheV pLIssI Ma CorDI s ora!	= 1664
LatenteIs peCtorIs fVnDIte geMI tVs!”	= 1664 (33.)

Nem véletlen, hogy az epitaphium éppen 46 sorból áll. András pap értesülései szerint ugyanis Zrínyi halálakor 46 éves volt. „... vnd zwar in seinem gestandenem besten Alter / da er den verwichnen 1. May das 46. Jahr erfüllt hat.” (2.; 831.) Az epitaphium utolsó oldalán, ami egyúttal a kiadásnak is utolsó, 35. oldala, a befejező három sorban olvashatjuk a szerző nevét, amely hasonló számjáték. A végösszeg most is 1664.:

„sVspIrans posVI t	= 12
p.f. anDreas à S. TheresIa.	= 501
CarMeLI ta.	= 1151
	1664

A két kiadás szövege szóról szóra megegyezik egymással, eltérés csak két helyen fedezhető fel: ezek igen jellemzőek a két kiadás megjelenési éveire, 1664-re, illetve 1679-re; ebből következően más értelmet is kölcsönöznek a szövegnek. Az egyik Zrínyi Péterrel, a költő öccsével kapcsolatos. Róla olvashatunk a prédikáció 1664-es kiadásában, az 1679-ben megjelent prédikációgyűjtemény gyászbeszédében viszont már nem. 1664-ben ezt olvashatjuk:

„Bey ihr Excellentz dem Herrn Grafen Serin / bedörffte es nichts anders / als nur ein Gelegenheit wissen / dem Feind einen Einfall zuthun / da entlehnet er alsbald den Denckspruch / seines hochgeehrten Herrn Bruders / vnd es heiste gleich: Aut vincere, aut Mori, eintweders überwinden / oder sterben” 13.

A prédikációs kötet gyászbeszédében a mondat így hangzik:

„Bey Ihr Excellentz dem Herrn Grafen von Zrin / bedärffte es nichts anders / als nur ein Gelegenheit wissen / dem Feind einen Einfall zuthun.” (836.)

A módosítás szándéka nyilvánvaló: 1679-ben, nyolc évvel Zrínyi Péter és társai kivégzése után sem Zrínyi Péter neve, sem pedig tragikusan találó mottója — „eintweders überwinden / oder sterben” — nyomtatásban nem jelenhetett meg!

A prédikációgyűjteménybe fölvett gyászbeszédből kiderül, hogy András papot Mária Anna, a bajor fejedelem, Ferdinánd Mária édesanyja, II. Ferdinánd császár lánya bízta meg a templomi gyászbeszéd megtartásával. Erről viszont az első kiadásban nem olvashatunk. A kötetben megjelent gyászbeszédből idézek:

„Vnterdessen / was ich dise zweytägige / gar zu kurtze Zeit habe können eylfertig / doch warhafftig auß wochentlichen wolgegründten Nachricht in die Augen meiner Gedächtnuß fassen / will vnnd muß ich auß Befelch Ihr Durchl. vnserer gnädigsten Frawen / der verwittibten Churfürstin / zu Ewren begierigen Ohren mit gebührender Ehrenbietigkeit schuldiger massen ablegen / vnnd mach ein Anfang im Namen vnserer an dem Creutz verstorbenen Heylands Christi Jesu.” (831.)

Az 1664-es kiadásban ezt olvashatjuk:

„Vnderdessen / was ich dise zweytägige gar zu kurtze Zeit habe können eylfertig / doch warhafftig in mein gleichwol schwaches Gesicht fassen / will ich zu Ewren begürigen Ohren mit gebürender Ehrnbietigkeit schuldiger-massen ablegen / vnd mach ein Anfang im Namen vnsers an dem Creütz verstorbenen Heylands Christi Jesu.” (3.)

A templomi prédikáció minden bizonnyal a fejedelemszony, pontosabban a *bajor udvar* megrendelésére hangzott el. A prédikáció *kinyomtatását* viszont a Pálffyak rendelték meg a paptól. Ők Zrínyi Miklós emlékére és tiszteletére jegyeztették le a baráttal a gyászbeszéd szövegét, s nem tartották fontosnak megemlíteni a fejedelemszony nevét.

Ez az adat csak nyomatékositja a nádor és a bán politikai kapcsolatát, hasonló törekvéseiket. És ebben a kapcsolatban igen érdekes láncszem András karmelita! Minden jel arra mutat, hogy a barát közelről és jól ismerhette a Pálffyakat és a Zrínyi-családot is. Csáktornyai látogatása alkalmával két ízben is említi például Zrínyi feleségét, Löbl Zsófiát, akiről vajmi keveset tudunk. Szól egy levélről, amit Zrínyi írt feleségének.

„Eines absonderlich fällt mir jetzt bey / wie daß er nit vnlängst sein liebste Fraw Gemahlin von Tsackathurn nacher Wienn mit stummen Worten durch Briefe anredet. . .” (18.; 839.)

András barát révén így egy ismeretlen Zrínyi-levélről szereztünk értesülést! Minden valószínűség szerint ismerte Zrínyi gyermekeit is, Ádámot és nyolc éves nővérét, akit ugyan név szerint nem említi, de csak Mária Katalin lehet.⁶

„Welche vnzeitige grosse Niderlag vns allen / absonderlich aber seiner new verwittibten mit zwey lieben Leibs-Erben (einem zweyjährigen jungen Herren un achtjährigen Fräwlin) hinderlassenen Fraw Gemahlin . . .” (2–3.; 831.)

Többször hangsúlyozza a barát, hogy Zrínyi szívesen imádkozott a karmeliták bécsi templomában:

„. . . so ein Schutzfraw . . . ist . . . Gottes Maria / dero wunderthätigen Gnadenbilder er aller Orten fleissig verehret / vnder welchen auch eines in vnserer Carmelitischen Kirchen zu Wienn ist auff einem Kayserlichen Altar . . .” Dannenhero kommet mit desto grösserm Vertrauen Herr Graf von Serin . . . zu disem Marianischen Gnadenbild vmb Hülf vnd Beystand anzuhalten / wohin er allzeit sein Zuflucht gehabt hat / bevorab in hochwichtigen Verrichtungen vnd Feldzüg.” (25.; 842.)

Beszédében hosszan fejtegeti, hogy Zrínyi Szent József tiszteletére Münchenbe, a karmeliták templomába küldene bizonyos, a töröktől zsákmányolt zászlókat, amelyek már úton vannak Bécsből a bajor fővárosba.

„. . . nechster Tagen zwey grosse mit dem Türckischen Blut gefärbte / alte Constantinopolitanische zimblich zerrissene / vnd eben darumb desto sighafftere Fahnen allhier in diser vnserer Churfürstlichen Kirchen erscheinen werden; die ich vor vier Monat von disem vnüberwindlichen Helden begehrt hab / darauff er mich anfänglich hat wissen lassen / daß er den allerersten Fahnen / so er dem Türecen entnehmen werde / hieher wolle schicken zu Ehren deß hochwerthisten heyligen Vatters Joseph. Vnderdessen nach etlich verflrossenen Wochen hat er mir widerumb gnädig entbieten lassen / weil ihme die Gelegenheit entzogen seye worden / den Feind seiner Fahnen zuberauben / vnd sich mit newen Sieg zubereichen / könne er seinem Versprechen / wie er geren wolte / nit völlig nachkommen / wolle mir doch von den vorher abgenommenen Türckischen Fahnen ein

⁶ SZÉCHY Károly: *Gr. Zrínyi Miklós. IV. köt. 49.*

paar überschicken / wie es auch ist geschehen bloß einem Tag vor seinem Todt / an deme sie auff seinen Befelch von Tsackathurn nacher Wienn seynd abgeführt worden / vnd würcklich von dannen hieher schon auff dem Weg seynd / den hochgeprisenen heiligen Joseph zubedienen / zu dessen Altar sie nach seinem Wuntsch sollen geopfert vnd auffgesteckt werden . . ." (20–21.; 840–841.)

Szoros tehát a kapcsolat Zrínyi és a karmeliták között. Ennek saját családjában is igen fontos jelelt láthatjuk. Zrínyi elsőszülött gyermeke a keresztségben a Mária Terézia nevet kapta, amely nyilvánvalóan utal Szent Teréz tiszteletére. A kislány 1655-ben született, de csak három évet élt. Második gyermeke Mária Katalin 1656-ban jött világra. Ő az, akit András barát gyászbeszédében is említ, s aki Bécsújhelyen a karmeliták apáca-rendjébe lépett!⁷

A karmelitákról eddig csak azt tudtuk, hogy a jezsuitákkal párhuzamos, de misztifikált katolicizmust képviselnek. Arról nem volt tudomásunk, hogy a politikai életben is fontos szerepet töltöttek volna be. Rendjük Bajorországban volt a legerősebb, legnépszerűbb. Egyik papjukat, P. Dominicust Miksa fejedelem szentként tisztelte. Ferdinánd Mária atyja után „örökölte” a karmeliták tiszteletét. András barátra diplomáciai feladatokat bíz. Megbízatást kapott a Pálffyaktól is. S minden jel arra mutat, hogy fontos kapcsolatban állt Zrínyivel, illetve Zrínyi Miklós András barát közvetítésével a bajor udvarral. Ebben az összefüggésben pedig nem lehet véletlen, hanem komoly fontossággal bíró tény, hogy Zrínyi Miklóst éppen Bajorország fővárosában, Münchenben búcsúztatja a bajor udvar felkérésére és színe előtt Andreas von Santa Theresia sarutlan karmelita barát.

Úgy vélem, Zrínyi Bajorországhoz, illetve a karmelitákhoz fűződő kapcsolata újabb adat a költő és hadvezér politikájának értékeléséhez. Természetesen igen sok a nyitott kérdés, a megoldásra váró feladat. A jövőben is szándékozom e kérdésekkel foglalkozni és rájuk választ találni.

NEMESKÜRTY HARRIET

Egy csallóközi kézirat és hat magyar nyelvű protestáns iskoladrámája 1767–1775-ből. Az OSZK kézirtattárának Quart. hung. 3651. számú kézirtatos gyűjteményére az iskolai színjátszás magyarországi emlékeinek néhány éve megindult tervszerű kutatása hívta fel a figyelmet.¹ A kézirtattal a XVIII. századi protestáns iskolajátékok sajtó alá rendezési munkálatai közben kellett behatóbban foglalkoznunk. Ennek során sikerült megállapítanunk mindazt, amit az alábbiakban az 1767. március 13-a és az 1775 közt Ekelen (Komárom megye) játszott hat iskoladrámáról, kézirtatának keletkezéséről, tartalmáról mondunk.

A darabokkal kapcsolatosan a kézirtatban az előadások címszerű tájékoztatásai kétségtelenné teszik, hogy a drámákat az ekeli református egyház iskolájában játszották.

⁷ SZÉCHY i. m.

¹ A kézirtat nem szerepel *A magyar kézirtatos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiájában*. (Összeállította STOLL Béla. Bp. 1963.) — Az MTA Irodalomtudományi Intézete XVIII. századi Osztályától a kutatás segítésére rendszeresített adatlapokra a *Magyari-Kossa István Vegyes jegyzetei* címet viselő kolligátumból BUSA Margit vette fel az iskolajátékokat. Megállapítása szerint sem a darabokból, sem a kézirtatban levő más tárgyú írásokból „nem derül ki, hogy az iskoladrámákat hol, melyik iskolában adták elő”. A kézirtat eredetére vonatkozólag Szinnyeire hivatkozik, aki szerint „Magyari Kossa István alapított könyvtárat Tápió Szent Mártonban a XVIII. század elején”. (*Magyar írók*. 8. 313.) „A kézirtat 1954-ben került az OSZK kézirtattárának tulajdonába.”

Az előadott játékokat a kéziratba az előadás időrendjét követve írták be a következő módon.

1. A Susanna Historiaja Versekre foglalva, Mely Examini alkalmatossággal actussal producaltatott Ekelen 1767 Esztendőben 13. Martij Melyben beszélgetnek, Két vén Biro, szolgak, Susanna, Daniel, A nép közzül egy és a Hoher. (11a—13b)

2. Más actus a Paraszt emberről és annak oskolaba járo fiáról Mely producaltatott Ugyanaz 1767. Examini alkalmatossággal Melyben beszélgetnek a Paraszt, a fia, és a tanulo tarsai és egy ökrész (13b—16a).

3. Más actus a Mester emberekről mely 1768dikban producaltatott melyben beszélgetnek két tanulo és némely mester Emberek (16a—21b).

4. 1772dik Esztendőbéli exameni alkalmatossággal valo Productiora készült actus. Mely is producaltatott akkor Ekelen Melyben beszélgetnek Az Halal, Koldus, Gyermeke, Menytske, Katona, Reszeg Ember, és a Kereskedő Ember, Kortsmáros, és a Vén Asszony (26a—31b).

5. A Tekozlo fiurol valo productio Eklen melyben beszélgetnek a Tekozlo fiu, az Attya, a Batya, az Anyya, Szolgak, Vendeg fogadós, szakáts, Kelner, Két Damák Dru-silla és Theresia (76b—84a).

6. 1775dik Esztendőben Eklen producaltatott melyben Beszélget A biro szolgája, Biro, Harag, Engedelmesseg, Csapodársag, Igaz mondoság, Kevélység. Alázatosság, Reszegség, Jozanság, Igasság (265a—272a).

Az évszám csupán az 5. darabnál nem szerepel. A 3., 5—6. drámánál a cím nem pontosan tájékoztat arról, mikor történt az előadás. A többihez hasonlóan, bizonyára szintén vizsgakor, Ekelen.

Az ekeli iskoláról keveset tudunk. Az egyházközség régi iratai mind elpusztultak az 1831-i nagy tűzvész alkalmával, kivéve a Matriculát, amely az 1713—1803 közti időszak bejegyzéseit (keresztelések, temetések, lelkészek listája, gazdasági bejegyzések, okiratmásolatok stb.) tartalmazza.² Ebből megállapítható, hogy Ekelen 1762-től 1774-ig Horváth Ferenc, őt követőleg 1774-től 1783-ig Vajda Péter volt a prédikátor. Az iskola rectora pedig 1767-ben Bökényi János volt. Az általános szokás szerint ő rendezhette az előadásokat, ő írhatta, kompilálhatta a darabokat. A Matriculában ugyan róla az első bejegyzés csak három hónappal később olvasható a vizsgaelőadások időpontjánál. Ez a házasságkötéséről szól: „1767. 19. Julii Bökényi János Oskola Mester copulaltatott Sallos Ersébettel.” De ha júliusban ő volt az iskolamester, neki kellett ezt a tisztet betöltenie három hónappal előbb is. A Matriculában Bökényi előtt nem található más tanítóról bejegyzés. Őt követőleg pedig csak 1789. július 11-ről van említés Varga Jánosról, akiről az 1791. június 4-i bejegyzés rectorként beszél. A kétszer előforduló azonos név valószínűleg egy és ugyanazon személy. Bökényi János 1766/67-től legalább 1783-ig iskolamester volt Ekelen. Neve ugyanis sokszor szerepel a Matriculában eddig az esztendőig. Esketésnél kérő vagy kiadó násznagyként tizenötösör. Először 1769. április 25-én, utoljára 1783. június 11-én. Keresztapaként helybeli kis- és középnemesi családoknál, Horváth Ferenc gyermekeinél stb., összesen harmincnyolcszor. Először 1768. december 14-én, utoljára 1783. június 29-én. Távozásáról vagy elhalálózásáról, temetéséről nincs bejegyzés.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy az 1767—1775-ös iskolai előadások éveiben Ekelen Bökényi János működött iskolamesterként, de bizonyára még a következő években is. Feltételezhető, hogy a *Magyari-Kossa István Vegyes jegyzeteiben* olvasható hat játék drámáiról, rendezői működésének nem teljes repertoárja. Furcsa lenne, hogy aki 1767 és

² Itt mondunk köszönetet CsÉMY Lajos professzor úrnak az ekeli ref. egyházközségre és iskolára vonatkozó adatok felkutatásában nyújtott segítségéért.

és 1775 között szinte évenként rendezett iskolajátékokat, 1776 és 1783 közt egyet sem játszatott el tanulóival.

Az ekeli református egyházközség iskolájáról a *Matricula* csupán a gazdasági bejegyzések közt tesz említést. De ezek kétségtelenné teszik, hogy a XVIII. század folyamán Ekelen református iskola működött, az karbantartási, berendezési és renoválási gondoskodásban részesült. Az aránylag rövid időközben bemutatott hat vizsgaelőadás azt mutatja, hogy az ekeli kisiskola Bökényi János rectorása idején szépen virágzott. Ebben bizonyára része volt Horváth Ferenc prédikátornak és Magyar-Kossa Józsefnek, ebben az időben a komáromi tractus inspectorának, akiről alább még beszélni fogunk.

Az ekeli hat iskolai előadás közül kettő bibliai tárgyú. Így az 1767-es *Zsuzsanna históriája*. Tárgyát Dániel Jövendölései deuterokanonikus függeléke 13. fejezetéből veszi. Bár szövegében ragaszkodik a forrásához, nem szolgálai átvétel. In medias res kezdi az esemény megjelenítését: a két bíró az összehívott nép előtt vádolja a rokonsággal együtt odahozatott Zsuzsannát, s halálra ítélik. Zsuzsanna az éghoz folyamodik. Ekkor emeli fel a szavát Dániel, és bebizonyítja a két bíró hazugságát. Mint előbb, most is „a nép közül egy” valaki fejezi ki tömören a közhangulatot. A szerző leleménye a Hóhér szerepeltetése. Németes beszédével komikus hatást kelthetett.

A *tékozló fiúról* szóló *productio* hat-hét évvel később keletkezett. A történetet Lukács evangéliumának 15. fejezete 11–32. versei tartalmazzák. A példabeszédet a magyar költészetben többen is megverselték, a tékozló fiú esete nálunk is több drámának szolgáltatót témát. Legrégibb magyar nyelvű drámai feldolgozása egy Ferenc-rendi eredetű gyűjteményben maradt fenn.³ Ennek jelentős részei szövegszerűen egyeznek az unitárius Szentmártoni Bodó János *Az tékozló fiúnak históriája* című verszetével, melyet 1628-ban szerzett.⁴

A feldolgozások közül azért említettük ezt a kettőt, mert a *productio* szerzője a darab megírásakor belőlük merített. Elsősorban Szentmártoninak népszerűvé vált históriáját használta. Jó érzékkel három mozzanatot ragadott ki belőle: 1. a tékozló fiú távozását az apai házból, 2. az egyetlen jelenetben bemutatott mulatozását, amikor is pénzét szolgálai ellopják, 3. hazatérését. Leginkább az első rész emlékeztet szerkezeti felépítésében, előadásmódjában, nyelvezetében Szentmártonira, bár a harmadik rész is közel áll hozzá. Az azonos helyzetben ugyanazokkal a gondolatokkal, ezeknek azonos nyelvi kifejezéseivel találkozunk.

Az 1767. március 13-i vizsgakor Bökényi a bibliai drámán kívül egy mindennapi jelenetet is bemutatott a parasztemberről és annak iskolába járó fiáról. Az apa azt szeretné, ha fia kora tavasztól késő ősziig vele dolgozna a mezőn, a gazdaságban, s legfeljebb karácsony táján járna 5–6 hétig iskolába. A fiú meg a pajtásai kérlelik a parasztot, engedje tanulni a fiát, de sikertelenül. A fiú elhatározza, hogy elbujdosik otthonról:

Inkább villa helyett forgatom könyvemet,
Mert az által várom én tisztességemet.

A falusi életképnek felfogható jelenettel az iskolamester bizonyára a tanulást, a rendszeres iskolabajárást akarta propagálni, azért is, mert érdekében állott, hogy minél több tanítványa legyen.

³ ALSZEGHY Zsolt: *Ismeretlen magyar dráma a XVII. század elejéről*. EPhK 1935. 34–64. — *Régi magyar drámai emlékek*. 2. köt. Bp. 1960. 5–24: *Filius prodigus*, Dömötör Tekla gondozásában.

⁴ Első nyomtatott kiadása RMK I, 661. Kolozsvár 1636. Kiad. VARGA Imre, RMKT XVII. 4. köt. 209. sz. — Vö. VARGA Imre: *Adalékok a Tékozló fiú c. drámához*. ItK 1960. 562–574.

A következő 1768-i esztendő vizsgaelőadásának is a tanulás propagálása lehetett egyik célja. Az iskolai év végén a grammatikai osztályt befejező két tanuló azon gondolkodik, hogy a további tanulás helyett valamilyen mesterséget választ. Egymás után jelennek meg előttük a különböző foglalkozások képviselői: a szűcs, a varga, az asztalos, a borbély, a molnár, a fazekas, a mészáros, majd végül egy parasztember. Ki-ki a maga mesterségét dicséri, ajánlgatja. A gyerekek elég gorombán reagálnak szavaikra; nemcsak megbírálják az egyes foglalkozások árnyoldalait, hanem csúfolkodnak is. Végül is a továbbtanulást választják. Minthogy azonban szegények, szolgadiákokként (mendikánsokként) szándékoznak folytatni a tanulást.

Ennek a darabnak utóélete is van. A szomszédos Aranyoson is feljegyezték a játéknak egy rövidebb változatát, melyet valószínűleg az ottani kisiskolában mutattak be. Itt az egyes mesterségek képviselői s a gyerekek rövidebben beszélnek; a molnár és a fazekas nem szerepel. A 356 soros játék 164 sorra csökkent, de így, rövidítve is eljátszható volt. Ezt a változatot az orvos, természettudós, nyelvész Szentgyörgyi József (1765—1832) jegyezte le az ún. *Szentgyörgyi József-gyűjtemény*be⁵ (36—43) „Komédia. A' mester embe-
rekről. Oskolában tanult Gyermek tanácskozása” címmel. Az ő apja 1763 és 1783 között prédikátor volt Aranyoson. Fia még itt láthatta a játékot.

Bökényi két moralitást „producált” az ekeli kisiskolában. Ezek az ott bemutatott darabok között a legérdekesebbek, legsikerültebbek. Az 1772-ben bemutatottnak a magyar énekköltészetben népszerű haláltánc-ének, a halál mindenható voltát érzékel-
tető misztériumdrámák voltak bizonyára az ihletői. A darab szereplői, a mindennapi életből ellesett alakok életszerűen mozognak, beszélnek a színpadon. A koldus, a gyermek, a menyecske, a katona, a részeges ember, a kereskedő, a kocsmáros, a vénasszony először nem ismerik fel az őket megszólító Halált. Szembeszállnak vele, gorombán fenyegetődz-
nek, el akarják zavarni, meg akarják verni. Mikor a Halál felfedi magát, s látják a köz-
vetlen veszélyt, különbözőképpen reagálnak, sokféleképpen okoskodnak, próbálkoznak. A Koldus pl. pénzt kínál néki, hogy elbocsássa. A Menyecske nem akar meghalni; szeretné „megjobbítani” eddigi feslett életét; szeretne templomba járni az Isten kiengesztelésére. Mivel a Halál hajthatatlan, a Menyecske jóra intő szavakat intéz társaihoz. A gyöngy-
életét dicsérő, bátorságával henegeő Katona meg akar harcolni a Halállal. A Részeges, aki mindennap a kocsmát látogatja, az Istentől sem fél, a Halált tartja részegnek kemény korholásáért, és kész inni vele, hogy megbékítse. A Kereskedő sem veszi komolyan a Halált; eladó ökrök, olcsó gabona felől kérdezősködi. A Halál fejére olvassa, hány szegényt megosalt. A Kereskedő túlságosan is későn ismeri fel elhibázott életét. A Kocsmáros vétkéül is a csalást, a hamis rovásmetszést, a bor vizezését rója fel a Halál. De leghosszabb vitája a Vénasszonnyal van, aki nem restelli sem régebbi kikapós életét, sem mostani kerítő mesterségét. A Halált még arra sem tartja érdemesnek, hogy neki jó szóval szolgáljon, nem hogy szép leányzóval. Csak akkor adja meg magát, mikor a Halál a tettelegességhez folyamodik.

A szereplőknek jól pereg a nyelve; beszédmódjukban kifejező erő van. Valamennyiük egyénített figura. A Halál is szinte alkalmazkodik egyéniségükhöz. Csak a velük folytatott szócata végződik egyformán, ahogyan a darab befejező részében, az Adhortatio-
ban hallható:

Úr, szolga, szabados, gazdag bár légy szegény,
Gyermek, öreg, ifjú, leány akár legény,
Tisztbeli vagy nem az, — de minden jövevény.
Láttyátok, e világ csak pusztá szövevény.

⁵ STOLL Béla, i. m. 333. sz.

Az 1775-ben játszott moralitás hasonlóképpen valóságízü, jöllehet szereplői az erények és bűnök megszemélyesítői: a Harag és Engedelmisség, a Csapodárság és Igazmondóság, a Kevélység és Alázatosság, a Részegség és Józanság. A cselekmény falusi környezetben játszódik. A szolga jelenti a falu bírójának a nagy „csetepatéságot”, veszekedést, melyet egy közeledő társaság csap. A bírót keresik, hogy igazságot tegyen.

A Harag azért dül-fül, mert harminc éves szolgálatából fiával az Irigységgel és unokájával a Gyűlöléssel együtt kitérta az Engedelmisség. Nem hajlandó egy kenyeret enni vele. Az Engedelmisség sem kívánja a Harag barátságát, a vele való együttlakást. Őt az Isten küldte „rajzataival”: a Szelídséggel, Kegyelmisséggel, Irgalmassággal együtt, hogy foglalja el helyét gazdjára szívében. A bíró elhalasztja az ítéletet.

A Csalárdság, mielőtt panaszát előadná, ajándékkal vesztegeti meg a bírót. Mikor látja, hogy máris megnyerte barátságát, még megtetézi adományát, s ezzel végleg a maga pártjára hajtja őt. A bíró hivatja a bepanaszolt Igazmondóságot, és keményen rátámad. Midőn ez a megvesztegetést szóvá teszi, elkergeti a „vakmerőt”.

A Kevélység áll ekkor elő: egy szállásra tették az Alázatossággal. A bíró a Kevélységet a Haraghoz kvártélyozza be, az Alázatosságot meg elküldi az Engedelmisséghez.

A Részegség érkezik azzal a panasszal, hogy a Józanság megbecstelenítette, sokak szeme láttára fellökte az utcán mentében. Már mikor mulatni kezdett, akkor intette, s csak akkor állt félre, amikor „jó vastagon megfelelt” neki. A Józanság azzal védekezik, hogy ő senki kisebbségén nem örül, a Részegesen is segíteni akart, de az elkergette a boroskorsóval. A bíró az Igazmondóság mellé áll, s mikor a Részeges részrehajlással vádolja, megpálcáztatja. Hiába fenyegetődzik, tiltakozik, hogy ő nemes ember, a vármegyéhez fellebbez. A játékot a szolga szavai fejezik be. Örül, hogy a Részeges kézbe akadt.

Az ekeli református kisiskolán kívül nincs más oktatási intézményünk, ahol az iskolai színjátszást ilyen gazdagon lehetne dokumentálni. 1767. tavaszi vizsgájától 1775. tavaszi vizsgájáig eltelt nyolc évből hat magyar nyelvű előadás szövege vált ismertté. Ebből az időszakból egyetlen protestáns iskolából sem tudunk ennyi drámaszövegről, de még előadási adatról sem. Csak a század későbbi éveiben szaporodnak az adatok és az emlékek, elsősorban azonban a nagyobb iskolákban, a főiskolákban, mint amilyen volt pl. Losoncon, Sárcspatakon, Debrecenben és Erdélyben Kolozsvárott, Marosvásárhelyt, Nagynyeden. Itt általában a poétai osztály praeceptora írta és rendezte az előadásokat, azokban a poéták szerepeltek. Ekelen az elemi iskolások, a conjugisták, grammatisták játszottak. És a ránk maradt emlékek után ítélve nem is alacsony színvonalú darabokat.

Ezeket egy és ugyanaz a személy írta, feltételezésünk szerint az iskola rectora, Bökényi János. Ugyanarra az egy szerzőre mutat több jelenség. Az előadások címe egybevágóan „productio”-nak nevezi az „actusokat”, melyekben „beszélgetnek”. A drámák nincsenek részekre tagolva; még olyankor sem, amikor a cselekmény színhelye, a szereplőgárda változik, és az egyes mozzanatok közt nagy az időköz, mint pl. az 5. számú darabban. Hasonlóságot mutat a játékok felépítése. Legtöbb bizonyítékot szolgáltat azonban a drámák stílusa, nyelvezete. Azonos szavak, hasonló kifejezések figyelhetők meg több darabban. A nemkívánatos beszélt úgy torkolják le, *ne prézsmítáljon, ne papoljon, ne pattogjon*. A nem tetsző dolgokat mondónak *tök az agya, eb agyú, üres tők agyú, eb agyából esett*. A részegeskedők ismételten *rakít* isznak. *Verdung* az úrmértékük, de az észet is *verdunggal* mérik. Ismétlődnek a goromba beszédmód kifejezései. A szerző visszatérő „kedvenc” szavaiból említjük a *pofo, búz, segg, kurafi, dőre, kápsa* szavakat.

A *Magyari-Kossa István Vegyes jegyzetei* című kéziratban ránk maradt játékokkal Bökényi János az 1760-as, 1770-es évek legtermékenyebb magyar nyelvű iskoladrámaszerzője.

A szóban forgó darabokat Ekelen vagy a szomszédos Aranyoson írták bele a kéziratot gyűjteménybe. Kétségtelen, hogy annak keletkezése, fennmaradása a Magyari-Kossa családnak köszönhető.

Ennek első jelentősebb tagja az a Péter volt (1676—1720), aki hosszú ideig Ekelén, majd Aranyoson prédikátoroskodott, s 1711-től a felső-dunamelléki kerület superintendenseként működött. Ő rendelte el, hogy az egyházközségek anyakönyveket, jegyzőkönyveket vezessenek.⁶

Kéziratunk eredetét illetőleg József nevű fia (1708—1779)⁷ és legkisebb gyermekének, Istvánnak (1716—1753) hasonló nevű utóda⁸ (aki 1751—1793 közt élt) jöhet számításba. Kétségtelen, hogy ez utóbbi 1779. november 1-től 1780. december 25-ig 41 levélfogalmazványt írt be a 280a—295b lapokra. Kézírása hol elcsúszott, ideges állapotra valló, hol meg nyugodt, kiírt írás. Sok bennük az áthúzás, javítgatás. Tárgyukat tekintve részben családi jellegűek, részben gazdasági vonatkozásúak. Legtöbbjük Aranyoson kelt, ahová István 1779-ben telepedett le, miután a birtokokon Mihály testvérével megosztozott. Ezelőtt más helyeken tartózkodott, leginkább az Alföldön, Tiszaroffon. Ezért is gondolhatunk arra, hogy az Ekelén 1767—1775 közt játszott iskoladrámákat nem ő jegyezte a kéziratba, hanem nagybátyja, József, aki állandóan Ekelén lakott. A drámák írásának jellege némileg különbözik a kétségtelenül Istvántól származó levelekétől, bár ezt megmagyarázhatja, hogy a levelek fogalmazványok, a drámapaszettek meg folyamatosan készült tisztázatok.

Magyary-Kossa József felsőbb tanulmányait Debrecenben végezte. Teológiát tanult. Sokat tett a református egyház érdekében. Kiszökölt pl., hogy Aranyoson, Ekelén a reformátusok templomot építhessenek. Midőn az 1760-i adászteveli kerületi gyűlésen az a határozat született, hogy minden egyházmegyébe „bizonyos inspectorok tésessenek”, a komáromi tractus inspectorává Magyary Józsefet tették.⁹ A tudományokat szerette, sokat olvasott; nagy becsben tartotta a részint apjától reámaradt, részint maga szerzette könyvtárát. Pártolta az irodalmat, maga is fordított. Őrizte a családi leveleket, iratokat, melyek halála után rövid ideig vejenél maradtak, majd Aranyosra kerültek unokaöccséhez, Istvánhoz.¹⁰

Ő, mint annak idején apja is, szintén szerette és gyűjtötte a könyveket; a tudományos munkákat és a szépirodalmiakat egyaránt. „Amely könyvet átolvasott István, abból jegyzeteket készített oly formán, hogy a jegyzeteit betűrendbe szedte, a könyvnek, melyből kiírta, illető lapjára hivatkozva, s így mintegy conversations lexikont állított egybe. Ilyenmű feljegyzései kötetekre mennek. A tudományos tárgyakon kívül feljegyzett mindent, orvosi recipéket, anekdotákat, verseket, dalokat stb.” „Pontos naplót vezetett . . . Ezen napló 1779 januárban kezdődik és 1797 szeptember 29-ikével ér véget.” „A fordításokon kívül írt István eredetileg magyarul is, versekben úgy, mint prózában, s ily jegyzetei feles számban maradtak.”¹¹

A „felesszámú jegyzetek” egyike a drámákat is megőrkítő gyűjtemény. A negyedrért alakú vaskos kötet ma 7-től 697-ig terjedő, kézzel számozott lapot tartalmaz. Az elejéről hiányzik tehát 3 levél. De a végén is csonka, amit az utolsó lap őrszava mutat. Jelleg

⁶ MAGYARY-KOSSA Sámuel: *A nagysarlói Magyary-Kossa család története*. Bp. 1925. 29—36.

⁷ Uo. 74—78.

⁸ Uo. 175—196.

⁹ KÚR Géza: *A komáromi református egyházmegye*. Komárom 1937. 246—247.

¹⁰ MAGYARY-KOSSA Sámuel, i. m. 74, 84.

¹¹ Uo. 178—184. István gyűjteményét Sámuel nevű fia örökölte. Ő is folytatta őseinek könyv- és régiséggyűjtését, a jegyzetelést. A könyvtárat Aranyosról Gyönkre szállította, ahol az új kastélyban egy tágas emeleti szobában helyezte el. Később a gyűjtemény a család történetének írója birtokába került, de csak töredékesen, „mert az értékes és legnagyobb része Magyary Sámuel halála után fraude et dolo idegen kézre került” (108, 211.)

360 gépszámozású levelet tartalmaz. (Utalásainkban mindig ez utóbbira hivatkozunk.) A kéziratot kezdetben betűrendes „lexikon”-nak szánták. Az 1–122. levelek rectójának felső részén az ABC betűi olvashatók az A-tól az M-ig, különböző, háromtól tizenkettőig terjedő levél távolságban egymástól. Az A, B, C, D betűs levelekre írtak is néhány jegyzetet (1a–2a, 10ab, 22a–24a, 33ab). Forrásra utalás nélkül követik egymást a nevek (Aratus, Archimedes, Appianus, Bias, Cyrus, Deus), a fogalmak magyarázatai (Brevitas sermonis, Calamitas, Desperatio, In Deo spes), a közmondások és egyéb jegyzetek (pl. Berengari Epitaphium, Calvini Epitaphium). A D betű után azonban csak a H, L és az M alatt olvasható még egy-egy jegyzet. Hogy a betűrend az M-mel megszakad, mutatja, hogy a kézirat birtokosa lemondott a lexikonkészítés tervéről. Ehelyett egy egész más természetű gyűjteményt hozott létre, melynek vegyes jellegű írásait legnagyobb részben ő, kisebb részben más kezek írták a vastag füzetbe.

Az első kéz írása először a 34. levélen szakad meg, de csak két lapra terjedőleg. Terjedelmesebb munka a 35b–71a lapokon a „Keresztyén ember Utazása a Sion Várossára” című, János apostol Apocalipsisére emlékeztető misztikus próza, melyből az 56b–61a lapokat egy harmadik kéz másolta le. Egy negyedik kéztől a 231–241. levelekre elkezdet „Projecta Adami Francisci Pannoni Neosoliensis . . .” államelméleti munkából a 239a–241b lapok másolata származik. (Nincs végig leírva, a további részek számára hagyták üresen a 342–348. leveleket.) Egy újabb kéz másolta a 273–274. leveleken olvasható, a Hora és Kloska lázadásáról szóló „Paraszt oláh Had” címet viselő beszámolót. Idegen kéz írása még máshol is sejthető a gyűjteményben. A drámákat azonban egy és ugyanaz a kéz jegyezte le.

Ez lehetett Magyary-Kossa Józsefé, mivel annak idején, amikor a darabokat Ekelen eljátszották, őneki ott volt az állandó tartózkodási helye. Ha így van, az ő és unokaöccse írása nagyon hasonlít egymásra. Csaknem egyező a betűk dőlésszöge, azok formálása, vonalvezetése, s főleg csak a betűk nagysága, a tinta színe különbözik a kétségtelenül Istvántól származó levélfogalmazványokban. Mivel Józseftől nem ismerünk autográf írást, nehéz eldönteni, írt-e ő egyáltalán valamit a gyűjteménybe, vagy a drámákat is István másolta le Aranyosra költözése után.

A gyűjtemény tartalma nagyon vegyes. Sokkal több benne a magyar nyelvű darab, mint a latin szerzemény. A prózaiművek a lapszámok mennyiségét tekintve túlsúlyban vannak a verses anyaggal szemben, de darabszámra ez utóbbi a több.

A leveleken és az előbb említett három íráson kívül a következő prózai munkákat másolták a füzetbe. Legterjedelmesebb mű a Tejfalvi Csiba Márton *Romano-categorus*¹² című könyvének a 122–230. leveleken olvasható szövege. Számos történeti, politikai tárgyú írás került a gyűjteménybe:

2a–4a: a Helytartótanács 10 tagjának voxolása — „Discursus Ad Benignam Resolutionem in eo emanatam, ut Comitatus Posoniensis per iteratam in Negotio Urbariorum emanatis resolutionibus resistendi audentiam paenae infligendae rerum se effecerit.” — 34ab: „Epistola Pontificij Pii VI^{di} ad Invictissimum et Christianum Imperatorem Josephum Secundum.” — 34b: „Responsoria Imperatoris ad praemissa.” — 275a: „Postulata Josephi Secundi Regis Hungariae” — 296b–330b: „Quomodo ultimum bellum cum Prusso inchoatum . . .” (A hétéves háborúról.) — 301b–306b: „Itinerarium Augustissimi Imperatoris Josephi Secundi . . .” (Lengyel- és oroszországi útjáról.) — 307a–312a: „Szent Istvánnak Első Keresztyén Királynak a Magyarokhoz levele . . .” (Szemrehányás jobb kezének — porhamvának — tisztelete miatt.) — 349b–350a: „Decem Praecepta Regni Hungariae Ad montem Budae mense Julij 1790 Hungariae populo tradita.” (A Tízparancs travesztációja.) — 350a: „Simbolum Josephi Secundi.” (Hiszkegy-paró-

¹² RMK I, 637. (Debrecen 1637.)

dia.) — Tudományos értekezés olvasható a 320a—327b lapokon: „Observationes De Generatione Embryonis.” — 7a—9b: „Földinduláskorra való imádságok.” (1763-ban nagy földrengés volt a Duna mentén.) — 337b—340a: „Nyomorúságai a Sidók Tizenkét Nemzetségeinek.” (Egy Mantuában keresztényé lett zsidó magyarázatai a zsidók szenvedéséről, mivel Krisztust elárulták, megkínózták.) — 46 magyar és 12 latin nyelvű rövid történetet tartalmaz a kézirat 87a—103a lapja. — Egy Alator nevű, Hannoverből jött furcsa prófétáról szól „Ujság” cím alatt a 111b—112a lap. — A 341—345. levelek a gyűjtemény anyagának betűrendes tartalomjegyzékét adják. — Elszórva több helyen találunk recepteket, ecet, tinta stb. csinálásról (2a, 8ab, 249a, 272a, 340b), számolási és kártyatrükk van a 24b lapon, virágmotívumokból díszítő sorok a 25a-n. (A 25b üres!) A 33b-n egy Tabella Censoria (adatlapminta). Íráspróbák és az abécé nyomtatott nagybetűi találhatóak a 86b-n; az „Alphabetum Gothicum” a 272a lapon.

Nem mutatnak kisebb változatosságot a gyűjtemény verses szerzeményei sem.

Legnagyobb számmal a szerelmi költészet van benne képviselve. Számuk meghaladja az ötvenet. Tervszerű gyűjtésre vall, hogy általában csoportosan találhatóak a kéziratban (104b—110a, 115a—119a, 276a—279a, 351a—358a, 360ab — a kézirat itt megszakad). Más műfajú vers között elszórtan csak egy-kettő akad, mint pl. a 272b: *Mit tagadom, Látom 's tudom . . .*; 300b: *El mehetz már . . .* 340b: *Álnok valál . . .* Közöttük vannak Amade versvariánsok: *Ak már egyszer . . .* (106b), *El mehetz már . . .* (340b), *Árván sírván . . .* (353a);¹³ még a XVIII. század első felében keletkezettek: *El loptak szívemet . . .* (351b—352a);¹⁴ olyan énekek, melyeket Pálóczi Horváth Ádám gyűjteménye száz évesnél idősebb darabjai közé sorolt: *Mi bajom nem tudhatom . . .* (105a), *Ne járj hozzám szívem éjjel . . .* (354b).¹⁵

Bővelkedik a kézirat az alkalmi költés terméseiben is. Van névnapi köszöntő (31b—32b). Lakodalmi vers: *Nosza Musak, jőjjetek* (6a—7a), Gyöngyösi János verse Gombási István lakodalmára: 319ab. Szép sirató ének a *Jaj, jaj, én gyermekem . . .* kezdetű a 114ab lapokon. Hosszabbban siratja Benkő Sámuel, újhelyi prédikátor testvéröccsét (314b—319a). Még hosszabb a Rimaszombat égéséről (1769) szóló ének a 330b—337b lapokon. Az 1782-ben József napján a II. József tiszteletére Pozsonyban tartott istentiszteleten a prédikáció előtti és utáni ének a 84b—85b lapokon olvasható. A szabolcsi földmőrök elleni mozgolódásról szól a 312a—314b lapokon található verselmény. A 253a—264a-n olvasható a *Három tizszer fordult az Esztendő elől* kezdetű 138 strófás pasquillus az 1764-i országgyűlésről. Ez a tárgya a 350a—351a „Speculum moderni Temporis sub Dieta A. 1764 Confectum” címet viselő latin versnek is. A második kéz írásával maradt ránk néhány latin nyelvű, lapidáris stílusban készült gúnyos hangú epitáfium. Egy bizonyos Sztai Jánost, aki 1784. június 28-án vadászás közben halt meg, azért verselnek meg, mert 22 éves korában egy öreg nemes asszonyt vett feleségül. (Ezt kétszer is beírták a gyűjteménybe; a második kéz a 86. levélre, majd más a 329b—330a lapokra.) Ugyanettől a másolótól katolikusok ellen irányuló epitáfiumok is származnak. A 71b—72a lapokon Herman József, győri kanonokot, plébánost támadja, mivel „Fuit ille dum vixit /Pius/ Venerem et Bachum caeteraque his socia Numina / Ore factoque profundissime semper coluit”. A 72b—75a oldalakra az „Aliud Epitaphium Jesuitarum”-ot másolták le. (Még egy jezsuitaellenes latin vers olvasható a 103b-n: „Cantio Jesuitarum in qua suam dissipationem deplorat” címmel, *Triste vale dico Musis . . .* kezdettel. A 120ab—121a lapokon pedig két echos vers szól róluk támadó éllel. A zavaros fejű Kalmár György személyéhez fűződik mégely rövid vers 1781-ből, a gyűjtemény 328—329. levelein. „Vitéz Nádasdinak versei” címmel Nádasdy Ferenc hadvezért, horvát bánt dicsőíti a 319b—320a lap Faludi Ferenctől származó verse. II. Frigyes, a hétéves háború a tárgya a *Prussianak királya méltán haragszik* kezdetű ötstrófás versnek (118a). De ismert a másoló Nagy Frigyesről egy másik éneket is, melynek azonban csak egy versszakát jegyezte le a 111a-ra, mondván: „A Prussiai király enekenek az utolsó verse a mely a Más könyvbe van írva No 1.”

¹³ NÉGYESY László: *Várkonyi báró Amade László versei*. Bp. 1892. VIII., CXXI., Gálos, ItK 1940. 287. — Vö. VARGA Imre: *Amade-versek kéziratoss énekesgyűjteményeinkben*. ItK 1957. 330—331.

¹⁴ A XVIII. század első feléből való *Bajmóci-ék*. 6a.

¹⁵ BARTHA Dénes—KISS József: *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*. Bp. 1953. 131., 130. sz.

A világi versek kisebb csoportját alkotják a tréfás mulatónóták (107ab: *Vagyon egy rosz tetves rongyos va va város . . .* — Pálóczi Horváth Ádám a legalább 100 éves dalok közé sorolta;¹⁶ 113ab: *A gús leg jobb, leg erősebb tekerve . . .*, 351a: *Hej, hej bezzeg jó hír ez minékünk . . .*); a táncdalszövegek (358b: *Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a Városba . . .* — Pálóczi Horváth Ádám ezt is a legalább 100 éves dalok közé sorolta.¹⁷ *Nyoltzan voltak a mi Ludaink . . .*); a katonadalok (252b: *Böltösd, hintó, tzafrangos ló . . .*, 358b—359a: *A nap kerül, hajnal derül . . .*); a németeket, németes kiejtőmódot csúfoló darabok (252b: *Szekény puntra Nemeti Madjar emper nefeti . . .*, 348a: *Hallí, hallí mint a petsülete Filak . . .*); a 23 esztendőös korában barátta lett szerzetes kesergése (360a: *Ezer hét száz hetven egyben az ezerben Koldulásra . . .*); panaszdalok csalódás, szerelmi bánat, szerencsétlen életsor miatt (75a: *Jaj keserves és bú életemmel . . .*, 104a: *Oh kegyetlen fátum . . .*, 118a: *A szerentse forgása . . .*); búcsúzóik az elválás előtt (116a: *Jaj hogy kezdjem bútszásom . . .*, 360a: *Mint Biblis könyvében, szívem majd el fogy . . .*).

A panaszversekben, búcsúénekekben megszólal az istenes hang (351b: *Mit használ ez világ . . .*, 352ab: *Nem kívánok mást, csak halálomat . . .*). De bőven akadnak a gyűjteményben ilyen indítékoktól mentes vallásos énekek is. (4a—5a, 112b—113a, 249b—252b. Ez utóbbi 7 lapon nyolc vallásos ének olvasható egymás után, közülük egy latin nyelvű.) Az istenes énekek közé sorozhatjuk a bűnbánó, penitenciális énekeket is. (119ab: *Mint az álom és hó halom az élet . . .*, 264a: „Olvasztó Gábor úr versei vagy penitenciális Éneke”: *Olyan ez világi öröm . . .*, 296ab: „Siralmas Éneke a Váradi Barátnak”: *Serkenj fel, lelkem, Álmodból . . .*) A húsz egynéhány vallásos éneknél azonban jóval nagyobb a világi énekek száma.

Az utóbbiak közül megemlítettünk még néhány érdekes darabot. Kéziratunk 5a—6a lapjai tartalmazzák a Mária Terézia uralma alatt keletkezett *Oh én szegény pater Marton, magyat már az 1762-ben összeírt Szakolczai István-ék.*-ben megtalálunk.¹⁸ A 110ab-n van egy „Vocalisokon való beszélgetés” című vers; 11 versszakában csupa e, a, ö, o magánhangzós szavakból álló strofák vannak. A 279ab lapokon olvasható *Fennyen tartod a Nagy Orrod kevély Szeben vára . . .* kezdettel „Az erdélyi magyar városokról való ének” hatstrofás változata.¹⁹ Nagy László kutatásai szerint az első kuruc mozgalmak idejében keletkezett, így ez is egyik korábbi darabja a gyűjteménynek.²⁰ Tartalmazza a kézirat egyik legrégebben lejegyzett balladánkat is, a „Szép Ilonát” — teljes terjedelmében: 359. levél.²¹

Hogy Magyary-Kossa Istvánnak voltak más kéziratos könyvei is, gyűjteményünk is igazolja. Egy erre mutató megjegyzését a 111a lapról fentebb idéztünk. A másik bizonyíték a 71a lapon olvasható. A „Keresztyén ember Utazása a Sion Várossára” IX. része után folytatásként csak ennyi áll a kéziratban: „X. Rész”, utána pedig „In alio libro est scriptum” megjegyzés olvasható.

Az itt tárgyalt *Vegyes jegyzetek* keletkezési idejét nem tudjuk pontosan meghatározni. Hogy Pálóczi Horváth Ádámtól százévesnek tartott énekeket, a hétéves háborúról szóló írásokat, 1762-ből, 1764-ből származó verseket is találunk a gyűjteményben, ez a körülmény nem ad tájékoztatást. Mivel az 1767-ben játszott két iskolajáték után folyamatosan következik az 1768-ban és 1772-ben előadott darab, feltételezhető, hogy ezeket egyszerre, legkorábban 1772-ben, illetőleg ezután másolták le. Ez előtt nem kezdhettek az összeírásához. A tartalomjegyzék akkor készülhetett, amikor a gyűjteményt már befejezettnek tekintették. Előtte a legkésőbbi dátum 1784 (8a, 330a), 1785 (275a). Igaz, hogy a tartalommutató után 1790-ből datált írásokat is találunk (a 349b-n említett kivül 348b: „Anno 1790 in Diaeta in Clerum”; klérusellenes hangjának illusztrálására a 25 versszakos pasquillusból elegendő idézni az első sorát: *Scortatores vos potatores Pacis*

¹⁶ Uo. 297. sz.

¹⁷ Uo. 260. sz.

¹⁸ A 99a—101a. lapon.

¹⁹ Kiad. VARGA Imre: *A kuruc küzdelmek költészete*. Bp. 1977. 169. sz.

²⁰ NAGY László: „*Nem jöttünk égi hadak-útján . . .*” Bp. 1982. 247—249.

²¹ Kiad. ERDÉLYI János: *Népdalok és mondák*. Pest 1846—48. I. 371.

osores et turbatores . . .) Ezek a később lejegyzett darabok azonban nem képezték a kézirat törzsanyagát, közülük egy sem szerepel ugyanis a tartalomjegyzékben.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a hat magyar nyelvű iskolajáték miatt különösen jelentős kéziratos gyűjteményt a XVIII. század 70-es, 80-as éveiben írták össze Csallóközben, a Komárom megyei Ekelen vagy Aranyoson.

VARGA IMRE

Magyar vonatkozású bécsi kéziratok XVIII. századi katalógusa. Az Österreichische Nationalbibliothek magyar vonatkozású kéziratállományának vizsgálatakor kikerülhetetlen segédlet Csontos Jánosnak *A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratai* címen összeállított jegyzéke.¹ Csontos a *Tabulae codicum manuscriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum* címen 1864 és 1875 között megjelent 7 kötetes katalógust² vette alapul és válogatta ki belőle a magyar vonatkozású (elsősorban tartalmilag és nem provenientia szerint magyar) kéziratokat. Összeállítása 879 kézirat leírását tartalmazza a forrásban közölt sorrendben, de megadva az eredeti könyvtári jelzetet is. A közel száz éve megjelent cikk summázatát ma is magáénak érzi minden kutató, aki a bécsi kéziratok között búvárkodik: „. . . a bécsi császári könyvtár még ma is a hazai történetírásnak kimeríthetetlen kincsesbányája, hol a kéziratgyűjtemény alapos átkutatásából . . . egészen meglepő eredményeket várhatunk.”³

A jegyzék több ritkasága közül a 8799. szám alatt leírt kézirat ugyancsak érdekesnek ígérkezett: a *Scriptores rerum Hungaricarum, item historemata, bullae pontificae litteraeque et acta publica ex mss. codicibus caesareis collecta ordine alphabetico disposita*⁴ szintén kéziratjegyzék, összeállítója pedig Kollár Ádám Ferenc, a bécsi könyvtár egyik jelentős vezetője. Kollár 1718-ban született Terhován, 1772-től Bécsben könyvtári felvigyázó és udvari tanácsos, majd a könyvtár igazgatója. 1783-ban halt meg.⁵ Munkásságát sokféle szempontból értékelték már, bemutatták kéziratgyűjteményét, leírták könyvtárának katalógusát is.⁶ Sokat vitatott alakja volt a történetkutatásnak, főleg ami a magyar rendiség és a Habsburg-ház viszonyát illeti.⁷ Kollár könyvtártudósi tevékenységét dokumentálja Lambecius katalógusának kiegészítése és sajtó alá rendezése, valamint több magyar vonatkozású ritkaság, köztük Oláh Miklós munkájának kiadása is.⁸

¹ MKsz, 1884. 157–308.

² A mű összesen 11 kötetben jelent meg 1864 és 1912 között Bécsben Gerold—Temptsky—Hoelder kiadóknál.

³ CSONTOSI i. m. 159.

⁴ CSONTOSI i. m. 264.

⁵ GYURIKOVICS György: *Keresztényi Kollár Ádám élete, munkája és kéziratgyűjteménye*. TudGyűjt, 1823. X. 3–26. — Kollár rövid életrajza: KOSÁRY Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp. 1980. 292 l.

⁶ *Catalogus praestantissimorum librorum nec non rarissimorum manuscriptorum bibliothecae Kollarianae*. [Bécs], 1783.

⁷ CSÓKA J. Lajos: *Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám*. Pannonhalma, 1936. 328 l. (A pannonhalmi főiskola könyvei 5.) — DÜMMERTH Dezső: *Történetkutatás és nyelvkérdés a magyar—Habsburg viszony tükrében*. Kollár Ádám működése. FK, 1966. 391–413. Vitája ugyanott 1967-ben.

⁸ LAMBECIUS Petrus: *Commentariorum de augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi liber 1–8*. Ed. altera opera et studio Adami Francisci Kollarii. Vindoboniae 1766–1782. 1–8. köt. — OLÁH, Nicolaus: *Hungaria et Atila*. Ed. Adamus Franciscus Kollarus. Lib. 1–2. Vindobonae, 1763. — Kollár szövegközlő tevékenységéről l. KOSÁRY i. m. 573 l.

A bécsi Nemzeti Könyvtár kéziratárában Cod. 8799 jelzet alatt található kézirat behatóbb tanulmányozása azért is érdekes, mert arról tanúskodik, hogy Kollár milyen mélységekig ismerte és tárta fel a gyűjtemény magyar vonatkozású anyagát. A jegyzék három részből áll (az azt tartalmazó füzet minden második lapja üresen maradt, hogy az esetleges későbbi betoldásoknak helye legyen). Az első rész a szerzőkhöz köthető kéziratokat tartalmazza betűrendben, összesen 76 leírást sorol fel. A két külön címmel ellátott rész *Historemata* és *Bullae, diplomata, epistolae et Acta Publica* címen kronologikus rendben írja le a gyűjtemény szám szerint is nagyobb részét. A leírás végén minden esetben megtaláljuk a mű raktári jelzetét is, ami ugyan már megváltozott, de a könyvtár betűrendes katalógusában visszakeresve Kollár címeit, rövid idő alatt sikerül az általa leírt kéziratokat azonosítani. A Kollár-féle kéziratkatalógus anyaga természetesen sok helyen egyezik Csontos közlésével, azonban van néhány olyan mű, amelyre Csontos nem figyelt fel. Feltárásuk elsősorban annak köszönhető, hogy Kollár a gyűjteményes kötetek minden kolligátumát külön és részletesen leírta és a levélszámot is közölte. (Teljes kötet esetén nem ad tartalmi megjelölést.) Dolgozatunkban csillaggal jelöljük meg azokat a tételeket, amelyek Csontos jegyzékében nem szerepelnek, tehát különleges érdeklődésre tarthatnak számot. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy 1933-ban az ún. velencei egyezmény alapján 37 értékes bécsi kézirat került az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába. (Az átadott művek felsorolását l. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1931–1933. évben. MKszle, 1932/34. 103–121.) Ezek a kéziratok a mostani közlésben még mint a bécsi állomány tagjai szerepelnek.

A kéziratkatalógus közreadásával az a célunk, hogy az Österreichische Nationalbibliothek magyar vonatkozású kézírataira ismételten ráirányítsuk a figyelmet és egyben könyvtártörténeti értékű segédeszközt is nyújtsunk a kutatóknak.

Scriptores Rerum Vngaricarum, Item Historemata, Bullae Pontificae Literaque et Acta Publica ex MSS. Codicibus Caesareis collecta.

Balasfy (Thomae) Episcopi Bosnensis, Historia vitae Nicolai Istvanffii, item carmina in laudem eiusdem. Hist. Prof. cod. 462.

Belleardi (Comitis Alexandri) Historia Belli ab Imp. Leopoldo cum Turcis gesti. Hist. Prof. Cod. 455.

Bonfini (Antonii) Praefatio bene longa quam Philostrato suo a se in linguam Latinam verso praemisit. Hist. Prof. cod. 66.

Brogoli (Benedicti) epistola ad Philippum Callimachum, in qua dolet, de infortunio, quod incendio consumptis eius rebus simul Historia vitae Regis Ladislai perierit, quam mirifice laudat. Venetiis XVII. Kal. Octob. 1488. Hist. Eccles. Cod. 75. fol. 264.

Bruti (Michaelis) Rerum Vngaricarum libri tres, sed, quod dolendum initio et fine mutili. Hist. Prof. cod. 92.

Callimachi (Philippi) De rebus gestis á Vladislao Poloniae et Vngariae Rege. Hist. Eccles. cod. 75. fol. 266. p. 2.

Ejusdem Vita Attilae, cui premittuntur carmina protreptica Ambriaci Poetae cum praefatione. Codex anno 1501. et ac cum praefatione. Codex anno 1561. scriptus. Hist. Eccles. 75. fol. 239. ipsum autem opus incipit. fol. 245.

Ejusdem idem Opus alia manuscriptum sine carminibus et praefatione Qvincti Aemiliani Cimbrici exstat eodem codice fol. 323.

Candidi (M. Pantaleonis) Ipsensis Austriae, Ministri Bipontini, carmen in expeditionem Maximiliani II. Imp. contra Turcas susceptam anno 1566. Hist. Prof. cod. 430. fol. 127.*

Chronicon Rerum Vngaricarum anno 1358. scriptum, variis inauratis picturis exornatum et Ludovico I. Regi. Vng. inscriptum. Hist. Prof. cod. 214.

Chronicon Rhythmicum rerum Vngar. ab eorum ortu usque ad Salamonem Regem, auctore non designato. Dicatum est Ludovico I. Regi. Vngar. Cod. Saeculi XIV. (V. Hist. Eccl. 78.)

Corvini (Aeliae) Poëma heroicum, quo Joannis Huniadis, Matthiae Regis patris res bellicae celebrantur. Inscrbitur Rudolpho II. Imp. Hist. Prof. Cod. 772.

*Elisabethae (Sanctae) Landgraviae Thuringiae. Cod. memb. in fol. maximo Sec. XV. Hist. Eccles. cod. I. fol. 243. pag. 2. Vide Thuringi.**

*Ferdinandus I. Imp. et Rex Vngaricae. Anonymi Scriptoris Ferdinandi I. Imp. eiusque conjugis Annae liberorum rhythmis acrostichis germanicis enumeratio et descriptio. Cod. Hist. Prof. 914. in 4.**

Item: anonymi rhythmici germanici in natalia et laudem filiorum Ferdinandi I. Rom. Regis et Annae Hungariae Reginae eius conjugis. anno 1554. Cod. Hist. Prof. 817.

Grundelii (Joannis) scepusiensis Historia de se ipso phantastica, ridicula et nugatoria. Cod. Hist. Prof. 687. in 4.

*Hvz (Georgii) Rascinyi, Peregrinatis Hierosolymitana postquam anno 1532 à Turcis captus Constantinopolim atque inde in Aegyptum abductus fuit. Cod. Hist. Eccles. 44. in fol.**

*Janiczii (Joannis) electi episcopi Tininiensis Oratio Panegyrica in Ferdinandum II. anno 1630. Kal. Januar. scripta. Cod. Hist. Prof. 1003.**

Illicini (Petri) J. C. Canonici Strigoniensis Oratio ad Vngaros, quos contra Turcam incitat. Cod. Hist. Prof. 703. fol. 43. in 4.

Ejusdem ad Maximilianum Paraneis de Romani Imperii alieqvendi retinendique rationibus carmine hexametro. Cod. Hist. Prof. 703. in 4.

Ejusdem ad Maximilianum Flebilis Hungaria carmine hexametro. Cod. Hist. Prof. 703. (vel 702) fol. 26. in 4.

Ejusdem in laudem Hungariae Hendecasyllabi. Cod. Hist. Prof. 703. fol. 37. in 4.

Johanna Regina Neapolis. Adversaria qvadam Historica de eadem regina. Hist. Prof. 604. in fol.

Keza (Simonis de) clerici Chronicon Vngariae a gentis exordio usque ad Annum 1342. ad. Regem Ladislaum. III. scriptum. Cod. Hist. Prof. 503.

*Ladislavus (Sanctus) Rex Vng. Legenda de S. Ladislao Rege Vngariae. Cod. memb. in fol. max. Hist. Eccles. 1. fol. 237. fol. 4. seculi XV.**

Lambecii (Petri) Itinerarium Budense Bibliotheca Corviniana causa. Cod. seu fasciculus Hist. Prof. 739.

Lazii (Wolfgangi) Rerum Vngaricarum historia libris in qvatuor comprehensa, seu Rerum Pannonicarum, qvas ab obitu Joannis Vajvodae Ferdinandus I. in Vngariae regno preclare gessit. Cod. Hist. Prof. 78. in fol.

Ejusdem idem Opus, continetque res gestas ab anno 1539. usque ad annum 1552. Cod. Hist. Prof. 157. in fol.

*Ejusdem Regni Hungariae Archeologiae libri tres, in qvibus non solum oppida locaque vetustiora, quae florentibus Romanorum rebus posita fuerant, enarrantur, verum etiam tractus terrae, et montes, valles, flumina paludes gentiumque in id qvondam regnum immigrationes historica fide recensentur. Cod. Hist. Prof. 216. in f. Est fragmentum, librum primum dumtaxat complectens. Item: Fragmentum alterum Libri II. eiusdem Archeologiae Cod. Hist. Prof. 121. in fol.**

Ejusdem Descriptio Daciae siue Transilvaniae. Cod. Hist. Prof. 216. fol. 28. in fol.

Ejusdem Descriptionis Transilvaniae fragmentum in quo est Cap. 1. et pars. capituli 11. et finis capituli VII. Cod. Hist. Prof. 158. in f.

Ejusdem Rerum Austriacarum Decadis Qvintae Liber I. qui Ferdinandi Caesaris res gestas pro regno Vngariae, cuius haereditatem adierat complectitur ab obsidione praecipuae Viennensi qua a Solymano anno 1529 pressa fuerat. Item eiusdem decadis Liber II. — X. Cod. Hist. Prof. 223. a fol. 94.

Item eiusdem Historiae Decadis VI. liber I—X. eodem codice fol. 207.

Ejusdem Adversaria Historicae Austriacae Daciae seu Transilvanicae Descriptionem complectentia. Cod. Hist. Prof. 156.

*Ejusdem Oratio in funere Ferdinandi. Imp. Cod. Hist. Prof. 91. fol. 50. et Hist. Prof. cod. 168. in fol.**

Locarni (Jacobi Antonii) Ode Italica, Maximiliano II. dicata, in qua series liberorum natiuitatis Ferdinandi I. et Anna coniugium describitur. Cod. Hist. Prof. 1019.*
Ludovicus I. Rex Hung. Historia Neapolitana, quae incipit circa an 1343. et pertingit itaque ad 1350. quo idem Rex Adversam in deditioem accepit. Hist. Prof. 615. Item: Adversarici quaedam Historica de Joanna Regina Neapolis. Hist. Prof. cod. 604. fol.*

Matthiae Corvini Regis Hung. Res gesta ab anonymo conscriptae ab anno 1458—1490. cui praefigitur inter genealogica eiusdem Regis a Philippo Scaligero Veronensi deducta. Hist. Prof. 219 et. 314. idem codes semel atque iterum per errorem recensitus.*

Matthiae II. Reg. H. Res gestae sive Continuatio Historicae regni Vngaricae ab an. 1607—1618. Hist. Prof. cod. 221.

Maximilianus II. Imp. Litanias pro eodem ut Archiduce adhuc contra Turcas moturo. Hist. Prof. 327. fol. 66.*

Nidermayr (Georgii) Historia Turcica, ad an. 1691. perducta. Hist. Prof. cod. 1008. in 4.*

Olahi (Nicolai) chorographica Vngariae Descriptio. Hist. Prof. cod. 217.*

Ottendorffii (Henrici) Itinerarium, hoc titulo: Der Weeg von Ofen auf Griechisch Weissenburg, der alda gelegenen Palanken und derselben ganzen Gegend an 1663. Hist. Prof. 472.

P. Notarii Belae Regis. Hist. Prof. 671.

Portneri (Joan Alberti) Latina Oratio gratulatoria ad D. Leopoldum post domitos Vngariae rebellis. Hist. Prof. 401. in fol.

Ranzani (Petri) episcopi Lucerini, Titulus editionis Epitomes Hist. Prof. 186. fol. 16.
Rubesics (Stanislai) Libellus Patronorum et publicorum insignianum regnorum et familiarum etc. Hist. Prof. 521.*

Rudolphi II. Res gestae ab anno 1575 usque ad 1606. Hist. Prof. cod. 220.

Item: Anonymi Historia bellorum in Vngaria gestorum imperante Rudolpho II. bona fide et praefert inscriptio conscripta et in capita XXXIII. digesta accedunt ad finem nonnulla Acta Publica. Hist. Prof. cod. 214.

Rimaszombathi (Stephani) epithalamium in nuptiis Josephi I. Hung. Regis. Philologicus 27.*

Rosenberg (Nicolai de) Poloni, de situ moribus et diversitate Scythiarum gentium. Hist. Prof. 827.

*Sagit*z (Joannis) de Haimburg, Descriptio inmanitatis a Turcis in Christianos exercitae item incendium turris et acris Budensis an 1551. Casu exortum, Hist. Prof. 468. in f.*
Sambuci (Joannis) Adversaria Historica tumultuario calamo conscripta a die 18. Julii 1568. usque ad 26. Octobris 1569 quantum colligi potest. Hist. Prof. 191. fol. 1. et fragmentum eorum fol. 37.

Ejusdem Judicium de Historia Villoae de Ferdinando I. ad Maximil. II. Hist. Prof. 191. fol. 32.

Ejusdem Genealogicae D. Annae, Aviae Caesaris Maximiliani II. succincta narratio. Hist. Prof. 191. fol. 25.

Ejusdem Genesis filiorum serenissimi Regis Ferdinandi I. ex Anna Regina natorum. Hist. Prof. 191. fol. 23.

Ejusdem Caesares Austrii et Reges Vngaricae ad Maximilian. II. epigrammatibus comprehensi. Hist. Prof. 688.

Ejusdem Epigrammata X. in laudem totidem partim Imperatorum partim Archiducem Austriae. Hist. Prof. Cod. 46. sub fin.

Ejusdem antiquitatum et librorum Inventarium et aestinatio Germanice. Hist. Prof. 191. fol. 45.

Societas Jesu. Brevis quaedam collegiorum quae Societati Jesu circa annum 1555. erigebantur descriptio. Hist. Eccles. 33. fol. 18.*

Item: Catalogus Religiosorum Societatis Jesu, qui in Provinciae Austriae vivebant mense Aprili an 1633. Hist. Prof. 623.*

Stephani (Sancti) Vngariae Regis vitae historia in lectiones divisa, sive Legenda. Hist. Eccles. I. fol. 272. p. 2. et Cod. Theol. 529. fol. 75. p. 2.*

Strigoniensium Archiepisc. Catalog. usque ad 1563 vide Bonfini editionem anni 1158. in fin. Caes. LXIV. B. 4. vel 5.

Thuringi (Theodorici de Appoldia.) Vita et miracula S. Elisabethae Andreae Vngariae Regis filiae, Ludovici Pii Thuringiae et Hassiae Landgravii uxoris. Hist. Eccles. 86. seculi 15.

Ejusdem Sanctae miracula et vita, diversa ab ea, quam scripsit Theodoricus de Appoldia. Hist. Eccles. 92. fol. 234.

Vaciensis episcopatus. Informatio de statu episcopatus Vaciensis in Pannonia anno 1675 conscripta. Hist. Eccles. cod. 72.

Verzeichnüs und ungeferlicher Überschlag welchermassen unter Erzherzogen Maximilian zu Oesterreich de Gebaw der Ärzgebürge in Ungarn und Beheimb gefördert werden sollen. Hist. Prof. 296. fol. 666.*

Vngaria. Brevis descriptio Officiorum et Magistratum Regni Vngariae cum solite iudiciario processu. Hist. Prof. cod. 222. f. 123.

Item: Catalogus Comitatum, Civitatum Regiarum et montanarum Salis et auri fodinarum Hungariae et Transilvaniae, nec non Archiepiscopatum et Episcopatum Hungariae, Sclavoniae, Croatiae et Dalmatiae, etc. anno 1574. conscribitur. Hist. Eccles. 724.*

Vrsini Velii (Casparis) De Bello Pannonico libri. Hist. Prof. 155.

item: 223 et 224 Meminit eius Lazius in praefatione, in Cod. Hist. Prof. 78. in fol.

Windek (Eberhardi de) Catalogus Principum et Regum, qui in Vngariae rerum potestati sunt ab Attila usque ad Sigismundum. Hist. Prof. 563. f.

Windek (Eberhardi de) Narratio mortis Alberti, quae contigit in Langendorff lunae ante Crispins et Crispiniani an 1439. Hist. Prof. cod. 563.

Ejusdem Coronatio Alberti, Sigismundi Imp. generi in regem Bohemiae 1438. Hist. Prof. Cod. 563.

Wladislaus II. Rex Vngar Genealogia illustrium familiarum D'Albret, Foix et Candalles incipiens à Bernardo Domino D'Albret usque ad Claudiam primogenitam filiam et heraedem Ludovici Galliae Regis, quae nupsit Francisco Valesio Regi Galliae. Hist. Prof. 601. Sec. 16.*

Wolphi (Adami) e Nagy Répen, ad. D. Matthiam II. dum anno 1608 XXII. Octob. Vienna Ponium pro coronatione descenderet carmina varia. Hist. Prof. 952.

Zredna (Joannis de) olim Pronotarii Cancellariae Regis Vngaricae Epistolae, nomine Joannis Hunyadi Gubernatoris ad diversos scripta et a Paulo de Iwanich collectae. Hist. Prof. 531.

Zrini (Nicolai et Petri) Carmen Heroicum Lingua Croatica scriptum a Petro Zrinio, olim Croaticae Bano etc. Nicolaus auctor est, a quo Hungarice scriptum a Petro Croaticae conversum fuit. Hist. Prof. 436.

Zrini (Nicolai) Epitaphium. Hist. Prof. cod. 263.

Historemata

Narratio mortis Alberti Imp. et Vng. R. quae contigit in Langendorff lunae ante Crispini et Crispiniani 1439. Hist. Prof. 563. in fol. Vide: Windek. 1439.

Fragmentum rerum gestarum in Vngariae aestate anni 1556. auct. Wolfg. Lazius. Hist. Prof. 157. 1556.

Epitome expugnationis Szigethi factae 1566. Septemb. 7. Cod. Philolog. 79. fol. 60.* 1566.

Nova excastris Seigny prope Beauluc 24. Januar. Alia ex Zagymar die 22. Febr. 1576. de rebus Polonicis. Hist. Prof. 132. fol. 136.* 1576.

Relation und Beschreibung der Niderlag die sich den 8. Octob. 1588. in Ober Ungern begeben. Hist. Prof. 293. fol. 674.* 1588.

Eigentliche Particularitet, wie und auf was Weeg die die jüngste des Bascha in Rossen Niderlag unter Sissiek den 22. Jun. diss. 1593. Jars füngangen. Hist. Prof. cod. 298. fol. 452.* 1593. Juni.

Discursus aus Wienn von 16. Octob. 1593 die Eroberung Vesprin und Palotta betreffend. Hist. Prof. 298. fol. 189.* 1593. Octobr.

Narratio rerum in superiore Vngariae in autumnno anni 1593 gestarum Auctore non expresso. Hist. Prof. 909. in 4. 1593. Octob.

- Bericht* wie sich die Schlacht bey Weissenburg den 3. Novemb. 1593. ungvěřlich verlaufen. Hist. Prof. 298. fol. 147.*
- Descriptio* expugnationis arcis Novigræ quae contigit die 10. Martii 1594. manu Tengenagelii exarata. Hist. Prof. 214. fol. 41.
- Ephemerides* Latina expeditionis contra Turcas anni 1595. ab initio inensis Julii usque ad diem 13. Octob. Hist. Prof. 758. in 4.
- Relation* dessen, so sich zwischen den Fürsten aus Siebenbürgen und Sinan Pascha verlossen von 16. Octob. bis auf den 1. Novemb. 1595. Hist. Prof. 300. fol. 932.*
- Relation*, was sich den 25. und 26. Octb. anno 1596. zwischen dem christlichen und Türkischen Kriegsvolk vor Erlau verlaufen aus dem Wäl-schen ins Teutsch transferirt. Hist. Prof. 301. fol. 167.*
- Bericht* an die Kayserl. Mayt. der Königlichen Würden Erzherzogs Maximilian welcher massen die Schlacht bey Kerestes fůrgangen am 1596. Hist. Prof. 301. fol. 144.*
- Anonymi* Brevis Relatio rerum in Vngaria gestarum an 1597. Sermone Italica. Hist. Prof. 754. in 4.
- Discursus*, was sich in ganzer Belagerung offen anno 1598. zugetragen. Hist. Prof. 303. fol. 751.*
- Narratio* Germanica rerum gestarum in Hungaria ducta et auspiciis Archiducis Matthiae anno 1601. Hist. Profan. 336. in fol.
- Descriptio* Germanica expeditionis et rerum gestarum Matthiae Archiducis in Vngarica anno 1601. usque ad die 11. Novemb. Hist. Prof. 115.
- Narratio* Germanica rerum ab Archiduce Matthia in Vngaria gestarum. Hist. Prof. 114.
- Narratio* eorum, quae sub ductu et auspiciis Archiducis Matthiae a die 24. Julii usque ad diem 24. Nov. anni 1602. gesta sunt. Hist. Prof. 335.
- Anonymi* Germanica descriptio et Diarium expeditionis Matthiae in Moraviam et Bohemiam á die 15. Aprilis anni 1608. quo Vienna discessit usque ad diem 26. Junii quo die Legati Caesares ad eum in castra advenere. Est fine mutita. Hist. Prof. 108 et 116.*
- Bullae, diplomata, epistolae et Acta Publica*
- Summi* Pontificis literae ad Francorum regem datae, quibus nunciat Tartaros fine ecclesiae invivasse. cod. Philolog. 61. fol. 78. p. 2. membran. See. 14.*
- F. Joannis* Ord. S. Francisci dicti die Planocarpini Legatio nomine Pontificis ad Tartariam. Hist. Prof. 651. memb. in 4.*
- Papa* regi Tartarorum. Commendat Praedicatorum abse ad illum missos. Philolog. 61. f. 27. p. 2. et cod. 305. f. 40. p. 2.*
- Ladislavi IV.* Reg. Hung. Privilegium Cumanis datum. bino exemplo. Hist. Prof. 330. fol. 42.
- Exemplum* literarum Transactionis inter Vladislaum Reg. Poloniae, Sigismundum Romanorum regem, et Vgtowdum magnum ducem Lithuaniae, praesertim de Moldavia Principatu. Dat. in Lyblyo 15. Martii. 1412. Hist. Prof. 215.*
- Brevis* descriptio Coronationis Alberti Sigismundi. Imp. generi, in regem Bohemiae 1438. in die Petri et Pauli. Hist. Prof. 563. Autor est Eberhardus de Windek, quo Sigismundus est usus familiariter vide Windeck.
- Ladislavi* Posthumi liberae, quibus Georgii de Puecheim possessionem Zlynigdoiff vocatam in Soproniensi comitate existenz asolutione Lueri Camerae et omnium taxarum eximit. Dat. Viennae in profesto Mariae Magdalena 1455. Hist. Prof. 394. fol. 25. et 129. fol. 17.*
- Casimiri* Poloniae Regis literae Germanicae deffidationis ad Matthiam Corvinum, eo quod imuste [?] regnum Vngariae occupaverit sibi juro propinquitatis debitum. Dat. Cracoviae anno 1471. Hist. Prof. 234. fol. 26. Principio Chronici Austriaci.
- Tabula* pacis initae inter Casimirum Poloniae et Matthiam Vngaricae Reges Sermone Latino, sed pluribus in locis hiatus. Hist. Prof. 234. fol. 26. Principio chronici Austriaci.

1593.
Nov.
1594.
Marti.
1595.
Julii. 1.
1595.
Octob. 16.

1596.
Octob. 25.

1596.

1597.

1598.

1601.

1601.

1601.

1602.

1608.
April. 15.

1240. f.

1245.
1245 f.
1279.

1412.
Mart. 15.

1438.

1455.

1471.

1474.

- Georgii Praepositi Quinqueecclesiensis ad Autistitem quendam de Pace*, inter Poloniae et Vngariae Reges conciliata. Dat. Kesmark die Lunae ante primum. 1474. Hist. Prof. 234. fol. 26. Principio chronici Austriaci. 1474.
- Muhamedi Turcarum Imp. Denunciatio belli adversus Maximilianum Burgundiae Ducem*, data, ut inscribitur, 1475. Hist. Prof. 491. fol. 14. 1475.
- Friderici III. Imp. literae ad Bohemiae ordines de coronatione Ladislai Poloni in Regem Bohemiae*, data Romae 19. Sept. 1477. Hist. Prof. 327.* 1477.
- Ejusdem ad unversos et singulos regni Bohemiae et Moraviae subditos, Matthiae Vngariae et Bohemiae Regi obediens*, eiusdem argumenti. Dat. Romae apud S. Petrum VIII. Kal. Octob. 1477. Hist. Prof. 327. fol. 2.* 1477.
- Ejusdem litera ad universos et singulos regni Bohemiae et Marchionatus Moraviae subditos Matthiae Vngariae et Bohemiae Regi non obdientes de eadem re*. Hist. Prof. 327. fol. 2. verso.* 1477.
- Sixti Episcopi Frisingensis literarum et cerptum ad Georgium de Tschernemel de rebus Turcicis et Vngaricis*, Martis post Matthiae 1478. de impressione Turcarum in Carniolam. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1478.
- Rationarium regni Vngariae duorum an novum nempe ab ultima die Januarii anni 1494. usque ad ultimam diem 1495*. Hist. Prof. 487. idest. 487. 1494.
- Vladislai II. Literae securitatis Gertrudi viduae quondam Magnifici Ulrici Weispriacher data*. Budae feria IV. ante Dominicam Reminiscere. 1506. Hist. Prof. 198. fol. 128. p. 2. 1506.
- Mandatum Procuratorium Latinum Friderici Piesthen Consulis Wiennensis in personam Martini Capini*. Septeme astrensis etc. an 1506. die 16. Februar. Hist. Prof. 198. fol. 127. 1506.
- Joannis Cuspiniani Praefecti Wiennensis Congressus ac celeberrimi conventus Caesaris Maximiliani ac trium Regum Vngariae Bohem. et Poloniae*. 1515. facti Vngariae Bohem. et Poloniae 1515. facti brevis Descriptio. Hist. Prof. 476. Est fine mutila. Integra habetur in operibus Cuspiniani Im. I. p. 495. edit. Francof. anni 1601. Vide *Cuspinianus* in Cathalog alphabet. Item; Hist. Prof. 476 et 1010. 1515.
- Khundorffer (Nicolai) Libellus supplex Latinus ad Regiam Majestatem ut dignetur Paulo de Warda Praepositi S. Sigismundi mandate ut sibi salvat tria millia et centum florenos quos illi eius frater Pausaben Khundorff mutuos dedit*. Hist. Prof. 198. fol. 21. 1519.
- Ludovici II. Vng. Regis Literae Latinae pro Helena Martini Sibenburgeri vidua intercedentes apud Ferdinandum etc. Pragae*. 10. decemb. 1522. Hist. Prof. 329. fol. 23. manu Tengenagelii scripto. 1522. Dec. 10.
- Sigismundi* de Dietrichstein literae ad Gabrielem. Salamanca. 24. Febr. 1524. de rebus Turcicis et Vngaricis. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1524. Febr. 24.
- Joannis Vngnadii excerptum epistolae ad Gabrielem Salamanca de rebus Turcicis et Vngaricis*. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1524.
- Excerptum epistolae Cremseeri ad Comitem Gabrielem de Ortenburg*. 25. Aug. 1525. de rebus Turcicis et Vngaricis. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1525. Aug. 25.
- Excerptum epistolae Leonardi ab Harrach ad Comitem Gabrielem de Ortenburg Olomucio* 14. Junii. 1527. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1527. Junii. 14.
- Excerptum epistolae Comitis Gabriels de Ortenburg ad Cremseerum, consilium de tollendo Vajvoda continentes, ubi annotatur Cancellario Vajvodae nomen fuisse Werboeczus*. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1527.
- Transilvanicarum rerum summa capita ex superioribus scriptis in unum contracta*. Uist. Prof. 215. fol. 39.* 1527.
- Quaestiones et responsiones quadam Germanicae de statu et viribus Turcarum cum anno 1529. Viennam obsidione cingere vellent*. Subnectitur fragmentum Diarii eiusdem obsidionis a die primo Octob. usque ad 12. Hist. Prof. 108. fol. 28. et cod. Hist. Prof. 116.* 1529.
- Excerptum epistolae Marci Beck ad Comitem Gabrielem de Ortenburg*. 9. Decemb. 1531. de rebus Turcicis et Vngaricis. Hist. Prof. 215. fol. 39.* 1531.
- Acta Tergestina occasione controversiarum, qua inter moniales O. S. B. in monasterio della Cella propter norae Abbatissae electionem orta fuit*. 1555. mense Octobri. Hist. Prof. 226. fol. 84.* 1555.
- Habersagkh (Joannis) Descriptio coronationis Maximiliani Imp. in Regem Hung. Posenii*. 8. Septemb. 1563. Hist. Prof. 69. et 70. habetur enim bino exemplo. 1563. Septemb. 8.

- Wolfgangi Lazii* Descriptio coronationis Maximiliani in Reg. Hung. an 1563. Hist. Prof. 206. in fol. Existat libro 8. Decadis VI. Rer. Austriacarum Lazii. 1563. Septemb. 8.
- Descriptio* Coronationis Vngaricae Imp. Maximiliani 1563. Sept. 8. Hist. Prof. 213. 1563. Septemb. 8.
- Dissertatio* anonymi et consilium de ratione Belli adversus Turcas gerendi. Hist. Prof. 215. fol. 58. Extat etiam in codice 222. fol. 146. 1566.
- Rationes* muneris honorarii allati Constantinopolim per Gaspardum de Minquitz et Eduardum Provisionati 15. Marti 1569. Hist. Prof. 491. f. 29. 1569. Martii. 15.
- Descriptio* Coronationis Rudolphi Archiducis Austriae in Regem Vngariae. Posenii die 25. Septemb. 1572. Hist. Prof. 213. f. 13. 1572. Sept. 25.
- Oratio* Legati Turcici habita ad Polonos Warsowiae congregatos 11. Septemb. 1574. Hist. Prof. 525. f. 59. item Hist. Prof. 132. f. 256. et 133. f. 66.* 1574. Septemb. 11.
- Senatus* et Ordinum regni Polonicae Litterae ad Principem Transilvaniae datae Varsaviae in Conventu electionis. 19. Decemb. 1575. Hist. Prof. 132. f. 102. p. 2.* 1575. Decemb. 19.
- Publicatio* Palatini Transilvaniae in Regem Poloniae data die S. Thomae 1575. Germanice et confoederatio eiusdem factionis. Hist. Prof. 132. fol. 119. p. 2.* 1575. Decemb. 21.
- Stephanus* Bathorii ad suae factionis ordines Polonicos litterae ex Alba Julia 10. Januar. 1575. Hist. Prof. 132. fol. 53. p. 2.* 1576. Januar 10.
- Exemplum* litterarum Bascha Budensis ad Imperatorem 12. Januar. 1576. lingua Vngarica datarum, quibus Caesarem hortatur, ut a Poloniae regno absteineat, et assistat. Hist. Prof. 132. fol. 134.* 1576. Januar 12.
- Litterae* Wajwodae ad Ordines Poloniae suae factionis datae in Vrbe Megyes. 1. Februar 1576. Hist. Prof. 132. f. 138. p. 2.* 1575. Februar 1.
- Factionis* Bathorianae litterae ad S. C. M. ex Andreaivo 2. Febr. 1576. Hist. Prof. 132. fol. 116.* 1576. Febr. 2.
- Francisci* Pesthii litterarum summa ad Christophorum a Teuffenbach de publicatione Wayvodae in regem Poloniae in Megyes facta die 8. Februar. 1576. qvo die litterae scriptae sunt. Hist. Prof. 132. fol. 139. p. 2.* 1576. Febr. 8.
- Exemplum* litterarum Palatini Cracoviensis Petri Zborowsky Capitanei factiones Bathorianae ad S. C. M. Datae Cracoviae 19. Februar 1576. Hist. Prof. 132. fol. 117.* 1576. Febr. 19.
- Responsiones* ad Bathorium remittendae informatio a Kovskio Starosta, quem Referendarium vocant, conscripta initio mensis Februarii. 1576. Hist. Prof. 132. fol. 26. item fol. 76.* 1576. Febr.
- Oratio* Transilvani ad Ordines Poloniae a Georgio Blandrata Legato habita. Hist. Prof. 132. fol. 79.* 1576. Dec. 25.
- Litterae* Amurathis Imp. Turcarum ad Waywodam Transilvaniae quibus eum ad Capessendum Poloniae regnum armat [?]. Datae Constantinopoli. 28. Decembris anno Hegirae 963. Hist. Prof. 132. fol. 138.* 1576. Dec. 28.
- Hugonis* Blotii Miscellanea Rerum Polonicarum. Hist. Prof. 132. et 133.* 1576
- Oratio* qua Carolus a Zeltin compellavit Vngaros ab Hugone Blotio conscripta. Hist. Prof. 119. fol. 62. 1576. f.
- Articuli* Imp. Turcarum ad Bathorium missi ut in eos iuret. Hist. Prof. 132. f. 116.* 1576.
- Protestatio* Bathorii ante coronationem et in ipsa coronatione. Hist. Prof. 132. f. 195.* 1576.
- Numerus* eorum, qui cum suis familiaribus obviam viverunt Bathorio. Hist. Prof. 132. f. 193.* 1576.
- Litterae* Mehemetis Paschae ad S. C. M. penultima Januarii 1576. Constantinopoli datae de Electione Bathorii in Regem Poloniae et turbis a Balaschii Janos excitatis. Hist. Prof. 132. f. 149.* 1576. Januar. pen.
- Itinerarium* Salamonis Schweiker Sulzensis Würtembergici anno aetatis 26. Concionatoris Aulici Legati Caesarei Domini Joachimi a Sinzendorff ad Imp. Turcarum anno 1577. Hist. Prof. 226. fol. 73.* 1577.
- H. Kevenhülleri* Baronis epistola Germanica ad Archiducem Matthiam, qve ipsi significat rumores, qui de eo sparguntur ac si Religionis mutandae causa Belgii administrationem suscepisset, qvoad sibi qui eius educator fuerit, summo esset de decori, petit, ut sibi rescribat, ad hoc, ut 1578. Januar. 6.

- huiusmodi rumores suo scripto magis reprimere possit. Madrito, Die Turcum regum 1578. Hist. Prof. CCCXVII. fol. 34.*
- Richardi Streinii* ad Archiducem Matthiam litterae, gaudet excusationes a se allates Archiducem benigne interpretatum esse ac optat, ut quamprimum se ex Belgico Labyrintho explicet et ad res Vngaricas, quasi fatali suo nomine inflaurandas redeat. Freydegg. 15. Julii. 1581. Hist. Prof. CCCXVI. fol. 546.*
- Articuli* in Comitibus Posoniensibus anno 1582. die 15. Januar. Regnicolis propositi. Hist. Prof. 287. fol. 188.
- Regestrum* Litterarum per Tiburtium Hummelreich S. C. Regiaque M. Secretarium Hungaricum, diversis temporibus, vacante Cancellariatu, secreto sigillo sigillatarum. anno 1586. die 29. Septemb. etc. Hist. Prof. 944.
- Exemplum* litterarum Imp. Turcarum ad Sigismundum Regem Poloniae datarum [?] quibus ad literas per Joannem Samogitium allatas de electione sua in regem Poloniae respondet, gratulatur, et pacem se servaturum pollicetur. Datae Constantinopoli ineunte Febr. an. Hegir. 996. Hist. Prof. 134. fol. 7.*
- Exemplum* litterarum Sigismundi III. electi Regis Polonicae ad Imp. Turcarum quibus per Joannem Zamoiskium Secretarium suum electionem suam in Regem Poloniae significat. Datae Dantisci. 18. octob. 1587. Hist. Prof. 134. fol. 8.*
- Litterae* ab anonymo ad anonymum Constantinopoli scriptae de adventu regis Poloniae Legati ad Portam, et quae ibi agat. Hist. Prof. 134. fol. 8. p. 2.*
- Kurtze Verzeichnus*, was die Kay: Maytt. den Hungarischen Ständen auf jetzigen Landtag zu Presburg (so sich den 6. April 1589. iahrs angefangen) proponirt und begert haben. Hist. Prof. 293. fol. 162.*
- Thomae Erdödi* Comitibus et Bani litterae ad Serenissimum Archiducem Ernestum de gestis contra Turcas. Dat. Zamobor 7. Septemb. 1590. Hist. Prof. 295. fol. 563.*
- Regestrum* litterarum per Tiburtium Himmelreich expeditarum etc.
- Regestrum* litterarum per Tiburtium Himmelreich expeditarum etc.
- Verzeichnuss* der Vrsachen und was gestalt der Peter Wayvoda in der Moldau sich heraus begeben, und wie er das Land hinter sich verlassen und verordnet hat. Hist. Prof. 296. fol. 217.*
- Regestrum* Litterarum per Tiburtium Himmelreich expeditar. etc.
- Hasani* Bosniae Praefecti seu Pascha literae ad Franciscum Nadasdi Rom. Imp. Consiliarium, Latinae ex Rascica lingua factae, quibus significat se in cumpum [?] Turopoliensens. venisse eius conveniendi causa sed cum eum ibi non invenerit, sperare se alia occasione id eommode facturum; excusat insuper, quod homines sui nonnullos captivos abduxerint vix ad haustum vnifacientes. Dat. 3. Octob. 1592. Hist. Prof. 297. fol. 218.*
- Copia* Schreibens aus Ofen an Herrn Grafen von Hardegg de dato 15. Februar 1594. Hist. Prof. 299. fol. 304.*
- Vrsachen* warum die garnison zu Pápa capituliren müssen. in Septemb. 1594. Hist. Prof. 299. fol. 595.*
- Lettera* del Principe di Transilvania Sigismundo Battori delli 22. Novembre 1594. scritta al P. Alfonso Carillo. Hist. Prof. 299. fol. 123.*
- Copia* Schreibens Herrn Ferdinand Sammaria, und Herrn Georg Andre Freyherrn von Fünfkirchen an Herrn Grafen von Hardegg. Hist. Prof. 299. fol. 904. p. 2.*
- Relazione* del successo del tradimento d' alcuni principali di Transilvania centro il Principe Sigismundo in Battori. Hist. Prof. 299. fol. 3.*
- Des Grafen* von Hardegg, Ferdinand Joan. Zin von Zinberg etc. in der Vestung Raab gewesen Obersten an Ihre Dht. [?] Erzherzogen Mathias gethanes Schreiben wegen aufgebung derselben Vestung. Hist. Prof. 299. f. 268.*

1581.
Julii. 15.

1586.
Septemb.
29. et
Octob. 18.
1588. Febr.

1587.
Octob. 18.

1587.

1589.
April 6.

1590.
Septb. 7.

1590.
Septemb.
1591.
April. etc.
1591. f.

1592. Jan.
et Mai.
1592.
Octob. 3.

1594.
Febr. 15.

1594.
Septemb.

1594.
Novemb.
22.

1594.

1594.

1594.

- Extract* aus den Bedencken warum anno 1594 mit den Türcken kein Fridstädt zu treffe seye. Hist. Prof. 299. f. 37.* 1594.
- Sommario* di gli articoli di confoedezione accordati fra sua Caesare Msta et il Principe di Transilvania nel Genaro 1595. Hist. Prof. 300. f. 112.* 1595.
- Verzeichnis* der Personen und nahmen vom Haub- und Weyda so den 25. Februarii 1595 von dem Ungarischen Landrister in notam perpetuae in fidelitatis erkennt seind, und ihnen abgeschlagen worden. Hist. Prof. 300. fol. 192.* 1595.
- Resolution* und Urtheil über die Raaber und Páper Kriegsbefelchshaber publicata Viennae 1593. Maji. 23. Hist. Prof. 300. fol. 406.* 1595.
- Conditiones*, quibus petunt Serenissimus Princeps et Ordines Transilvaniae per Spectabilem ac Magnificum Dominum Stephanum Bochkay legatum ad S. C. M. foedus contra Turcas transigi. Hist. Prof. 300. fol. 108.* 1595.
- Der Röm. Kays: Mytt Anklag* wider den Grafen Ferdinand von Hardegg und seine untergebene die Aufgebung der Vestung Raab betreffend. Hist. Prof. 300. fol. 63.* 1595.
- Endurtheil* und Begnädigung die Vestung Raab betreffend. Hist. Prof. 300. fol. 524.* 1595.
- Herrn Johann Antoni Zyn, Rudolphen von Greyss etc.* Verantwortung aus der Röm. Kays. Mytt. Anklag die aufgebung der Vestung Raab betreffend. Hist. Prof. 300. fol. 194.* 1595.
- Gesprach* und Kurtz gerichtlicher Process contra Hardegg rhythmica. Hist. Prof. 300. fol. 200.* 1595.
- Schreiben* an die Rom. Kays: Mytt so der König in Polen Sigismundus die Walachey betreffend abgehen lassen 1595. Hist. Prof. 301. fol. 865.* 1595.
- Vertauschtes* Pábstlicher Schreiben an den König in Polen die Moldau betreffend. Hist. Prof. 301. fol. 867.* 1595.
- Baronis Richardi Streinii* considerationes super literis transactionis inter Vladislaum Regem Poloniae et Sigism. Imp. et Reg. Hung. an Moldavia ad Vngariam vel Poloniam pertinere? Germanice in quibus pro Ungari concludit et multa ad Historiam Moldavicarum facientia adfert. Hist. Prof. 215. fol. 8.* 1956.
- Archiducis Matthiae* literae ad Imp. Rudolphum, quibus Imp. significat, Richardum Streinium casu quodam incedisse in literas transactionis inter Vladislaum Reg. Poloniae et Sigism. Imp. et Regem Hung. quas in Taberna Caesaria rede facere putabat. Viennae 3. Febr. 1596. Hist. Prof. 215. fol. 54.* Febr. 3.
- Summarium* des Landtags zu Presburg Martii 1596. beschlossen. Hist. Prof. 301. f. 809.* 1596.
- Narratio Italica* egressus Imperatoris Turcarum ex regia CPolitana in castra. 1596. Julii. 6. Hist. Prof. 209. Mart.
- Articuli* Diaetae Vngaricae an 1596. statibus et Ordinibus regni Posonii propositi. Hist. Prof. 301. fol. 849.* 1596.
- Archiducis Matthiae* literae ad Richardum Streinium, quibus ab eo consilium petit de rebus Transilvanicis. Dat. in Ebersdorff 4. Novemb. 1597. 1597.
- Richardi Streinii* Responsum seu Consilium ab Archiduce petatum. Dat. Viennae. Hist. Prof. 215. fol. 2.* Nov. 4.
- Aliud* ejusdem Streinii consilium in varia capita distinctum de eadem re missum. Viennae. 25. Nov. 1597. Hist. Prof. 215. fol. 16.* 1597.
- Richardi Streinii* consilium Germanicum in causa cessionis Transilvaniae. Hist. Prof. 215. fol. 50.* 1597.
- Archiducis Matthiae* literae ad Richardum Streinium, quibus eidem gratias agit de superioribus consiliis. Dat. Polna 26. Novemb. 1597. 1597.
- Mariae Archiducis* literae ad Imperatorem, quibus ipsi occasione aduentus Roma P. Alfonsi filiam suam et negotia Principis Transilvaniae pro ceteri expeditione commendat. Dat. Graecii S. Septemb. 1597. (fortasse Cod. 215.)* 1597.
- Ruperti Baronis* de Stozing Consilium die Obödung der gehuldigten unter Ofen ligenden Flecken und Dörffern und zu was Zeilen die selbe be- 1597.
- sehen möchte betrefen. Hist. Prof. 215. fol. 22.*

- Dissertatio* Politica et Sententia Ruperti de Stozing Baronis S. C. M. Consilii et vicarii inferiores Austriae super quaestiones, an conducatur suae Majestati Principatum Transilvaniae ab eius Principe acceptare et eius loco congruum Apanagium ad dies vitae certis condicionibus et legibus assignare. Germanice, affirmativae definiens. Hist. Prof. 215. fol. 10.* 1597.
- Summarium* epistolae Transilvani, quae urget commutationis proposita executionem. 28. Septemb. Hist. Prof. 215. fol. 49. p. 2.* 1597. Septb. 28.
- Instructio* à Cardinale Andrea Bathorio Legato suo ad Sigismundum Transilvaniae Principem data. Hist. Prof. 209. fol. 10. 1597. f.
- Conditiones*, quibus Transilvaniae commutatio petitur. Hist. Prof. 215. fol. 45. vel. segg.* 1597.
- Capita* eorum, quae a Legato Principis Transilvaniae Imperatori suunt propavenda. Hist. Prof. 215. f. 57.* 1597.
- Rationes*, quibus Transilvaniae Princeps ad commutationem adducitur Latinae. Hist. Prof. 215. fol. 45.* 1595.
- Richardi* Streinii Consilium ad Archiducem Matthiam postquam Princeps Transilvaniae pactis stare renuerat et Principatum rursus appetiebat. Dat. Fredegg. 2. Septemb. 1598. Hist. Prof. 215. fol. 20.* 1598. Sept. 2.
- Epistola* anonymi ad anonymum Cassivia 10 Aprilis 1599. data de cessione Transilvaniae a Bathorio Cardinali Andreae facta. Hist. Prof. 491. fol. 12. 1599. April. 10.
- Anonymi* epistola, data 26. Aug. 1599. de Sigismundo Bathorio, qui sub obtentu non impletarum a Caesare conditionum Transilvaniam iterum occupavit. Hist. Prof. 491. fol. 12. 1599. April. 26.
- Ordinum* et statuum Ducatum Oppoliensis et Rattiberiensis literae ad Ducem Transilvaniae, in quibus congueruntur per Legatum Christophorum Twardawium à Twardaw de invasione et iniuriis contra pacta et foedera inter reges Bohem. et Poloniae sancita, illatis à nobili Polono Stanislao Stadnitzky a Zmigrad et in Landschuth, qui manu armata domum nobilis Ssambori Zametzky a Semeticz patris uxoris suae occupaverat, horrea evacuando etc. Dat. e publico provinciae Conventu octava trium Regum superiori Ologlaviae celebrato. 1599. Hist. Prof. 215. fol. 32.*
- Sigismundi*, Königs in Polen Auffbottschreiben an den Polnischen Adel wegen des Michaels. Dat. Warschau den. 25. Maji. 1600. Hist. Prof. 305. f. 206.* 1600. Maji. 25.
- Articuli*, sive interrogationes factae Georgio Paradeyser Canisae Gubernatoris ob eius urbis deditionem factam 30. Octobris 1600. et Responiones ab eodem datae. Hist. Prof. 222. fol. 105. 1600. Octob. 30.
- Ausfürliche* Verantwortung Herrn Georgen Paradeyser gewesten Obristen zu Canischa wegen Aufgebung selbiger Vestung. 1600. Hist. Prof. 305. fol. 609.* 1600. Octob. 30.
- Verzeichnuss* der Articul darauf Herr Jörg Paradeyser gewester Obrister zu Canischa wegen Aufgebung derselben Vestung den 30. Octob. 1600. im Feldlager bey St. Gothard examinirt worden. Hist. Prof. 305. fol. 556.* 1600. Octob. 30.
- Clementis* P. P. VIII. literae ad Archiducem Matthiam, quibus victoriam de Turcis eidem gratulatur, et egregia eius facta magnis laudibus extollit. Romae apud S. Petrum. 22. Decemb. 1601. Hist. Prof. 222. fol. 107. 1601. Decemb. 22.
- Endurthel* über die Obristen und Hauptleuthen sambt andern interessirten personen, so die Habtfestung Canischa, und die Vestung Babocsa den Türcken übergeben haben. Hist. Prof. 306. f. 665.* 1601. Octob. 3.
- Consiliariorum* deputatorum ad Archiducem Matthiam relatio de bello Turcica prosequendo. Data Viennae 7. Novemb. 1601. Hist. Prof. 491. 1601. Novemb. 7.
- Conditiones* der Friedhandlung, wie solche von dem Türcken beantwortet worden. 1601. Hist. Prof. 306. f. 591.* 1601.
- Sigismundi* Batthorii ad Begum Gyulaiensem literae, quibus nunciat se totum in eo esse ut blandis verbis adversarios è regno efficiat, qui, si egredi voluerit, rogat, ut sint parati ad auxilium ferendum. Dat. Coronae. 1602. Martii. Hist. Prof. 215. fol. 28.* 1602. Mart. 9.

- Sigismundi* Batthorii literae ad Beglerbegum quendam, quibus auxilia maturari petit. Dat. in Civitate Brassoviensi alias Coronae die. 10. Martii. 1602. Hist. Prof. 215. fol. 27.* 1602. Mart. 10.
- Stephani* Chaky literae Latinae ad Mehemet Paschan, Beglerbegum, quibus significat se Tschauschio seu Nuntio ad clementissimum Dominum suum misso cum abfuerit, adesse non potuisse, nuncias se Dei auxilio et auspiciis potentissimi Imperatoris adversarios profligasse et ex regno expulisse. Dat. in Civitate Megyes. 19. Martii. 1602. Hist. Prof. 215. fol. 26.* 1602. Mart. 19.
- Ejusdem* literae Latinae ad Hussein Begum Sandurbegum Gyulaiensem quibus eum de victoria exhostibus reportata centiorem facit cod. loco ex die. Hist. Prof. 215. fol. 26. p. 2.* 1602. Mart. 19.
- Hieronymi* Walki literae autographae ad Casparem Gropperum de Puschera, Archiducis Matthiae Sanctiorem Consiliarium, eo die in castris expectari Archiducem Maximilianum Gravensem; in eruptione praesidii Pestiani et eiusdem recepta, pedibus conculcatum et suffocatum, Huszar Petrum, Vngarorum Praefectum et Ocasium ab hostibus Crenza Scharffenstein supremum eiusdem civitatis Pest Germanicarum et Belgicarum copiarum Praefectum. è Castris ad Budam positis 28. Octob. 1602. Hist. Prof. 222. fol. 109. 1602. Octob. 28.
- Regestrum* litterarum per Tiburtium Himmelreich expeditarum. Hist. Prof. 944. in 4. 1602. Sept. 16.
- Iter Budense* tractandae pacis causa a tertio die Februarii usque ad 25. festum S. Matthiae 1604. Hist. Prof. 491. fol. 16. et 68. 1604. Febr. 3.
- Blasiorum* (fortasse Balassiorum) Lippay et Németh literae ad anonymos Vngaros, quibus se cum populo Cassioviensi contra regem insurrexisse significant et hortantur, ut eorum exemplum sequantur. Cassoviae ultima Octob. 1604. Hist. Prof. 222. fol. 43. 1604. Octob. 30.
- Capita* postulatorum a Congregatione Cassoviensi. 12. Nov. 1604. Hist. Prof. 222. fol. 113. 1604. Nov. 12.
- Querelae*, excusationes cum potestazione regni Vngariae, praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano. Hist. Prof. 222. f. 28. 1604.
- Legatio* Vngarorum rebellium ad regem Poloniae et regis Responsum. Hist. Prof. 222. fol. 49. 1604.
- Stephani* Botskay de Kis-Maria literae encyclicae, quibus Vngaros ad Comitata, ad diem 17. Aprilis in Szerencs indicta, invitat. Dat. in arce Szerencs 29. Martii. 1605. Hist. Prof. 222. f. 55. 1605. Mart. 29.
- Litterae* anonymi cuiusdem nobilis Vngari (fortasse Stephanni Illeshazy) ad S. C. M. quibus veniam precatur. Data in exilio. 17. Maji. 1605. Hist. Prof. 222. f. 128. 1605. Maji. 17.
- Aliae* similes ad Archiducem Matthiam. *ibid.* fol. 129. p. 2. 1605. Maji. 17.
- Francisci* Forgács, episcopi Nitriensis epistola ad Archiducem Matthiam, in quo deditionis Nitriensis historiam narrat, se vero Jaurini, suae serenitatis voluntatem expectare, quando eum ad se venire jubeat. Jaurino 21. Julii 1605. Hist. Prof. 222. fol. 45. 1605. Julii. 21.
- Instructio* ab Archiduce Matthiae Commissarius ad Franciscum Dersffy ablegatio data. Viennae. 27. Julii 1605. Hist. Prof. 222. fol. 95. 1605. Julii. 27.
- Litterae* D. Napragy electi episcopi Transylvaniae et H. F. Baronis de Mersburg ad Archiducem Matthiam, quibus significant, pacem cum Vngaris Insularis initam. Dat. Posonii, 29. Julii 1605. Hist. Prof. 222. f. 89. Vide: Ortelium redvivum P. I. p. 389. 1605. Julii. 29.
- De Hungarorum* rebellione et Strigonii expugnatio anno 1605. variae epistolae, ad Moguntinum caeterosque Electores, mutatis mutandis, a die 2. Aug. 1605. usque ad 15. Martii 1606. datae. Hist. Prof. 491. fol. 40. 1605. Aug. 2.
- Instructio* secunda pro Commissariis Archiducis Matthiae ad Botskajum delegatis. Dat. Viennae. 19. Aug. 1605. Hist. Prof. 222. fol. 14. 1606. Mart. 15.
- Nonnulla* Scripta ad historiam Vngaricam et pacificationem. Botskai-anam pertinentia, ut Instructio pro generalibus Commissariis Sigismundo Forgács de Gyemes et Benedicto Pograny, ad tractandam cum Stephano Botskay concordiam designatis; Propositiones Principis; Responsum Nuncii; et Deliberationes statuum regni in Congregatione Regnicolarum 1605. Aug. 19. 1605. Novemb. 24.

- Carponae celebrata. 24. Novembris 1605.; Rationes postulatorum Caesarei Nuncii; Responsio et Deliberatio statuum regni; Replicatio Legati Caesarei ad articulos statuum die 29. Novemb. Hist. Prof. 907.
- Botskaianae* pacis conditiones Imperatori propositae, seu eius loco Archiduci Matthiae Vngariae Gubernatori 1605. Hist. Prof. 222. 1605.
- Puncta* Compositionis et Transactionis cum rebellibus Vngaris Germanice. Hist. Prof. 222. fol. 25. 1605.
- Demetrii* Napragy Praepositi Poseniensis Episcopi Transilvani et S. C. Regiaeque M. Consiliarii nomine Ordinum et Statuum Regni Vngariae in adventum ad Comitiam Poseniensa Serenissimi Principis Maximiliani Ernesti Gratulatio. Hist. Prof. 222. fol. 91. 1605.
- Formula*, qua Legati Caesarei pacem seu Reconciliationem inter Stephanum Botskay eiusque assedas Vngaros, 23. mensis Junii 1606. initam et subscriptam spondent a S. C. M. ratam habitum iri. Vien. 25. Sept. 1606. Hist. Prof. 222. fol. 23. 1606. Septemb. 25.
- Formula*, Vngariae Statibus sub finem Comitiorum gratias agendi Austriacis Principibus consecta. Hist. Prof. 222. f. 121. 1606.
- Capita* Rerum, quae a S. C. M. Princeps Transilvaniae Sigismundus per Pancratium Sennei humillima petitione impetrare cepit Germanice. Subscripsit Nicolaus Bogáthi a serenissimo Sigismundo Transilvaniae Principe ad Illustrissimum dominum Georgium Basta S. C. M. Exercituum Generalem Capitaneum cum pleno mandato Commisarius. Hist. Prof. 222. f. 56. 1606.
- Eadem* Capita Latine. *ibid.* fol. 58. 1606.
- Capita* Rerum, quae recensentur duobus prioribus instrumentis. *ibid.* fol. 101. 1606.
- Litterae*, ut vocant, Reversales inter milites Vngaros recenter conductos in Insula Csakoköz [sic!] et Magnificum D. a. Mersperg atque Leopoldum Beck absente, vel non expectato Reverendissimo Nápragy Elec. Transilvano. Hist. Prof. 222. f. 99. 1606.
- Tabula* pacis seu Reconciliationis inita ab Archiduce Matthiae nomine Imp. Rudolphi II. cum Stephano Botskay de Kis Maria eiusque aflectis Vngaris. Viennae 9. Febr. 1606. 1606. Febr. 9.
- Exemplum* Instructiones a Cardinali Bathorio suo Legato ad Principem Transilvaniae secreto datae. Hist. Prof. 222. f. 115. 1606.
- Capita*, siue Articuli, quos Ordines Superioris Vngariae anno 1608 die 3. Ianuar Cassoviae congregati unanimi voto et consensu subscripserunt. Hist. Prof. 431. fasc. 1.* 1608. Januar. 3.
- Joannis* Jessenii a Jeszen Eqvitis Vngari et Regii Medici Descriptio inaugurationis, seu Coronationis Matthiae II. in Regem Vngariae, quae peracta est die 25. Octob. 1608. Hist. Prof. 1639. Adjecta regni regumque Pannoniae brevi chronologie typis facit vulgata. Vienna. 1609. 1608. Octob. 25.
- Anonymi* cuiusdam hominis propriae patriae incolumitatem zelantis, de moderno inelyti regni Vngariae statu Consulatoria Narratio. Haec dissertatio excitat et hortatur auctor Vngares populares suos ut deserto Gabriele Bethlenis, suo vero Regi se tandem subiciant. Intextae sunt huic dissertatione complures epistola Betlenii ad Turcarum ministros et horum ad illum. Hist. Prof. 765. fol. 35. 1613.
- Eadem* Dissertatio Vngarice. typis impressa. *ibidem.* 1613.
- Adversaria* et Miscellanea varia manu Sebastiani Tengnagelii majorem partem scripta, et ad motus Hungariae Bohemiae et Austriae tempore Friderici Palatini anno 1619 et 1620 turbascentis pertinentia. Hist. Prof. 170.* 1619.
- Litterae* Germanicae Henrici Matthei Comititis de Thurn ad Directores, ut mittant Legatum, qui Comitibus Vngaricis intersit et inde CPolim proficiscatur. Dat. 9. Octob. 1619. Hist. Prof. 170. f. 46.* 1619. Octobr. 3.
- Summa* epistolae Germanicae scriptae ab Hohenloe Thurnet Felss, Posonio 6. Decemb. 1619. ad Directores, qua causam significant cum plus non praesterint, et suburbia Viennae incendere voluerint. Hist. Prof. 170. fol. 28.* 1619. Dezemb. 6.
- Instructio* Joanni a Köllen data a statibus et Ordinibus regni Bohemiae, Archiducatus superioris et Inferioris Austriae Marchionatus Moraviae, Ducatus utriusque Silesia, Superioris et Inferioris Lusatae tanquam 1620. Maji. 9.

- confoederatorum et eidem regno incorporabarum Provinciarum ad eminentissimam Portam Ottomanicam. Data in arce Pragensi in Comitibus generalibus 9. Maji. 1620. Hist. Prof. 170. fol. 28.*
- Fiduciariae* litterae ad Imp. Turcarum nomine Statuum regni Bohemiae. Dat. Praegae. 9. Maji. 1620. Hist. Prof. 170. f. 39. p. 2.* 1620. Maji. 9.
- Litterae* Latinae Friderici Palatini ad Turcarum Imperatorem. 9. Maji. 1620. Praga fiduciariae pro Joanne a Köllen Conciliario et suo ad Bortum Legato. Hist. Prof. 170. fol. 28.* 1620. Maji. 9.
- Gabrielis* Bethlenii litterae ad Fridericum Palatinum, quibus hortatur, ut quamprimum Legatos suos cum honorariis splendide instructos ad Portam mittat, a Caesareis Legatis praeveniatur. Dat. Cassoviae Kal. Junii. 1620. Hist. Prof. 170. fol. 32. p. 2.* 1620. Junii. 1.
- Comitis* Emerici Thurzonis ad Fridericum Palatinum Litterae, quibus mittere se superiores litterat, id est, de maturanda ad Turcam Legatione scribit et addidem ipse illum hortatur. Dat. in arce Bitsensi. 4. Junii. 1620. Hist. Prof. 170. f. 33.* 1620. Junii. 4.
- Litterae* Gabrielis Bethlenii ad Fridericum Palatinum fiduciariae pro Marco Kerczel Waivoda ad eum Legato. Dat. Novizolii 16. Junii. 1620. Hist. Prof. 170. f. 40. p. 2.* 1620. Junii. 16.
- Responsum* Friderici Palatini datum Legato Principis Bethlenii Stephano Kovaczoczio, eiusdem Secretario cuius postulata oblata fuerant Praegae. 4. Julii 1620. Hist. Prof. 170. fol. 33. p. 2.* 1620. Julii. 4.
- Litterae* Friderici Palatini ad Principem Vngariae, quarum argumentum est, singulas confoederatas regiones ex moritu ipsius singulos Legatos ad Imp. Turcarum missuras esse: petit, ut inhibeat Botiano et Comiti Serinis, ne exercitum caesarem commeatum juvent. Dat. Praegae. 8. Julii 1620. regni sui anno primo. Hist. Prof. 312. fol. 25.* 1620. Julii. 8.
- Litterae* Friderici Palatini ad Turcarum Imp. recedentiales pro Mehemet Aga Legato Turcico, ad se misso ad gratulandum de regno; et simul fiduciariae pro singulis regno incorporatis et foederatis provinciis muneribus ad Portam missio. Dat. Praegae. 12. Julii. 1620. Hist. Prof. 170. fol. 32.* 1620. Julii. 12.
- Friderici* Palatini litterae ad Vezirium Mehmet Pascham, omnium exercituum Turcicorum, arcium et provinciarum Cismarianum Generalem Praefectum et Locumtentem Budensem; petit liberum transitum pro Legato sub Joanne a Köllen et aliis provinciarum legatis. Praegae, 12. Julii. 1620. Hist. Prof. 170. fol. 39.* 1620. Julii. 12.
- Comitis* Emerici Thurzonis Regis Vngariae Consiliarii, et certorum militum Ducis litterae ad Cancellarium Palatini Venceslaum Gvilelmum à Raupau de turbis Bohemicis et Vngaricis. Datum in Museolo Bitsensi. 29. Septemb. 1620. Hist. Prof. 170. fol. 30. p. 2. (de die dubito) 1620. Septemb. 29.
- Responsum* a ministris Friderici Palatini regni Bohemiae invasoris, ad quaestiones illis factas nomine Principis Vngariae et Transilvaniae a Comite Turzone et Cancellario propositus. (1) utrum, quem admodum fama fert, a Caesare proscriptus sit Fridericus? (2) an is eum iure proscribere possit? (3) et num ex proscriptione periodi alicuius fornido subsit? Hist. Prof. 312. fol. 25. 1620
- Responsum*, quod Gabriel Bethlen Legatis Palatini dedit Latinum. Hist. Prof. 170. f. 52.* 1620
- Resolutio* S. Regiae Majestatis Sveciae ad eam propositionem suarum declarationum, quam serenissimus Princeps Transilvaniae internuntio. 1626. Julii. 14.
- S. Regiae Maiestatis die $\frac{13}{23}$ Maji ex Alba Julia ad S. Maiestatem referendam dederat. Dat. in Castris ad Dirscaviam die $\frac{14}{24}$ Julii. 1626. Hist. Prof. 312. fol. 13.
- Exemplum* epistolae à Ludovico Camerario ex Hollandia ad Cancellarium Svecicum scriptae, oculis literarum nobis. 25. Septeb. 1626. in gradolet magnas difficultates sibi objici quo minus mandata Regis Sveciae Gustavi apud Ordines Belgii foederatos possit explicare. Ex contextu huius epistolae adparet, Legatum Bethlenii apud eosdem ordines Qvandium vocari. Scribit etiam de statu Angliae; de clade quam rex Daniae accepit. Hist. Prof. 170. fol. 8.* et. 312. fol. 2. 1626. Septemb. 25.

- Internuntii* Betleniani ad ordines foederatos Belgii epistola ad Cancellarium Sveciae, qua scribit, se nihil dum ab ordinibus impetrare potuisse, et de rebus nova illius temporis. Kal. Octob. 1626. Hist. Prof. 312. f. 9. 1626.
Octob. 1.
- Sigismundi* III. Poloniae Regis literae ad Imperatorem Ferdinandum II. de Betlenii Legatione ad status Belgicos unitos interceptae. Dat. Turonii die 1. Decembris 1626. Hist. Prof. 312. fol. 11. 1626.
Decemb. 1.
- Internuntii* Betleniani Oratio ad Ordines Belgii foederatos anno 1626. Hist. Prof. 312. 1626
- Illustris* Baronis a Kuffenstein Oratoris Caesarei ad Portam Ottomanicam Relatio Latina brevis de statu Turcarum. Item de statu Tartarorum anno 1629. manu Tengnagelii exarata Italice. Hist. Prof. 184.* 1629
- Illustris* Viri Jacobi Rooselli Serenissimi Gabriellis electi Vngariae regis et Dei gratia Transilvaniae Principis, Circulorum (fortasse Siculorum) Comitibus, Oppotiae Ratiboriaeque Ducis ad Serenissimum et potentissimum Michaelem Theodorowicz Vniversae Russicae Czarum et Magnum Ducem etc. Legati extraordinarii Oratis ad confederationis sanctioris et arcioris unionem firmandam habita anno 1630. Hist. Prof. 311. fol. . (fortasse 312. f. 1.) 1630
- Dissertatio* historica et politica, seu Dominorum Ordinum foederati Belgii amica intercessio pro Lutheranis in Vngaria, Viennae 1675. oblata. Hist. Prof. 444. 1675

NÉMETH S. KATALIN

1800 előtti magyar vonatkozású kiadványok a Milkovich—Zámory különgyűjteményben.
Több mint 75 évvel ezelőtt, 1904-ben került a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár elődjének, a Győri Városi Közkönyvtárnak a tulajdonába a Milkovich—Zámory család könyvtára.

Győrött Sefcsik Ferenc főlevéltárnok vezetése alatt kezdte el működését a Városi Közkönyvtár 1898-ban. A könyvtár fennállásának hatodik évében, mint első önálló gyűjteményt üdvözölhette Sefcsik Ferenc özv. Milkovich Zsigmondné Zámory Mária adományát. Az özvegy férje és fia könyveit ajándékozta a könyvtárnak, azzal a kikötéssel, hogy azokat önálló gyűjteményként kezeljék. Ettől az időtől datálódik a „Milkovics—Zámory különgyűjtemény”.

A Győri Városi Közkönyvtár első évkönyvében, amely a könyvtár történetét a kezdetől 1938-ig tárgyalja, így olvashatunk az adományozásról:

„Jelentős fordulat történt a könyvtár életében az 1904. évben. Ekkor került ugyanis birtokába a nagyértékű Milkovich—Zámory-féle könyvtár 7562 darabból álló gyűjteménye. Az ajándékozás úgy történt, hogy Győr könyvtárfejlesztési terveiről hallva, egy alkalommal megjelent a városi könyvtár vezetőjénél, az akkori főlevéltárnoknál, Sefcsik Ferencnél, a Koroncón élő özv. méhkerti Milkovich Zsigmondné, szül. patkósthészéri Zámory Mária úrnő, földbirtokos és az iránt érdeklődött, hogy elfogadjja-e a város a Milkovich—Zámory-féle könyvtárat egy alapító levél kíséretében az újonnan alakult városi közkönyvtár kiegészítéséül. . . . A város természetesen örömmel fogadta a bőkezű adományt, amelyről az 1904. szept. 1-én megtartott városi közgyűlés 267/904. sz. határozata tanúskodik. A könyvtár átadásával kapcsolatban megszerkesztett alapítólevél 1905. jan. 24.-én a 2444. VKM. szám alatt nyert jóváhagyást.”¹

Az alapítólevél értelmében az ajándékozás elsődleges célja az volt, „hogy ezen könyvgyűjtemény a művelt magyar társadalom közkincsévé váljék”.² Másrészt az „enyészet-és elkallódástól” kívánta megóvni Milkovichné Zámory Mária meghalt hozzátartozói szorgos kézzel, gondnal, áldozattal összegyűjtött könyvtárát.

¹ LENGYEL Alfréd: *A könyvtár rövid története.* 1898—1938. — A Győri Városi Közkönyvtár évkönyve. I. 1898—1938.

² 1903. 317 sz. Alapítólevél 1 p. (Kézirat.)

Az ajándékozonak kikötései is voltak a könyvgyűjtemény jövőbeni sorsát illetően. Ezek közül az első a már említett kérés, hogy „az átadott könyvek összessége idők végezetéig »Milkovich—Zámory könyvtár» czimen elkülönítve kezelendő...” Az alapítólevél második kikötése, hogy „A könyvtár kizárólagos közszolgálatra szolgáljon s a könyvtár olvasó helyiségeiben a közönség rendelkezésére álljon. Az egyes művek azonban a könyvtárból senkinek ki ne adassanak”.³

Milkovich Zsigmondné a későbbiekben a családi levéltár anyagát, férje kéziratait és családi olajfestményeket is a városra kívánta hagyományozni, azzal a feltétellel, hogy mindezek a Milkovich—Zámory különgyűjtemény részét alkossák.

Az 1904. szept. 1-én kelt Győr sz. kir. város törvényhatósági bizottságának közgyűlésén szerkesztett alapítólevél végül a könyvtárra gyakorolt felügyelet jogát rögzíti. Az alapítólevél az ajándékozási okirat alapján készült. Az ajándékozási okirat (kelt Koronczón 1903. augusztus hó 19-én) 4. pontja a gyűjtemény leltározásának kérdésével foglalkozik.⁴

A leltárkönyv 400 számozott oldalból áll. A 199. oldal összegzi a leltározott műveket. Eszerint 4660 kötet és 2902 füzet, összesen 7562 mű került leltározásra. A 200. oldalon Sefcsik Ferenc záradékolta a leltárkönyvet.

(Milkovich Zsigmond nevét az ajándékozási okiratban, az alapítólevélben és ennek jóváhagyásában „ch”-val írták. Szeretném megjegyezni, hogy a leltárkönyv fedőlapján olvashatjuk először a gyűjtő nevét „cs”-vel. Az 1905. március 20-án kelt Zámory Mária örökösei által aláírt nyilatkozat is „néhai özv. Milkovics Zsigmondné” írásmóddal említi az elhunytat. A könyvekbe beütött tulajdonbélyegző betűhív szövege: „Milkovics—Zámory könyvtár.”)

Miután a Milkovich—Zámory különgyűjtemény eredetét, és formáját ismerjük, tekintsünk be a gyűjtemény összetételébe, hiszen a tanulmány, címe szerint, az 1800 előtt kiadott magyarországi és hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent művekkel kíván foglalkozni. 267 hazai vonatkozású korai nyomtatványt tártunk fel a jelenleg birtokunkban levő gyűjteményből. Ezek időbeni, nyelvi, tartalmi és a megjelenés helyére vonatkozó megoszlását szeretném elemezni.

Az időbeni megoszlást tekintve külön csoportba kerülnek az 1712 előtt megjelent nyomtatványok. 28 ilyen korai kiadvány található a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Milkovich—Zámory különgyűjteményében. Sajnos, mindkét legrégebben kiadott műnek hiányzik a címlapja. Az 1546-ban, valószínűleg Nürnbergben, német nyelven nyomtatott könyv négy monarchia történetével foglalkozik.⁵ Az 1550-ben kiadott Sebastianus Munsterus latin nyelvű munkájának témája a világegyetem történeti, természettudományi leírása.⁶

A megjelenés évét tekintve:

1546—1591	1602—1607	1626—1628	1662—1668	1676—1679
5	3	2	6	3
1685	1694—1695	1707—1709	é. n.	
1	3	4	1	

kiadvány látott napvilágot.

³ Ua.

⁴ Méhkerti Milkovich Zsigmondné szül. patkósthészéri Zámory Mária ajándékozási okirata másolatából. 1 p.

⁵ (CARIO, Johan): *Chronica [humana]nis [quattuor] IV monarchiarum.* (Nürnberg?) 1546, ny. n. 11, 424, [20] lev. 16 cm.

⁶ MUNSTERUS, Sebastianus: *[Cosmographia universa.]* 3. ed. Basel 1550, ny. n. [24], 1460 p. 26 térk. 34 cm.

A művek nyelvi megoszlásában dominál a latin nyelv. A 28 könyv közül 17 latin, 7 német, és 4 magyar nyelven íródott.

Figyelemre méltó a tartalmi tagozódás. A kor igényeinek, kultúrájának megfelelően, a művek témája főleg történelemre, vallástörténetre, jogra, filozófiára korlátozódik. 15 történelmi, 4 filozófiai, 4 vallástörténeti, 2 jogi, valamint 1—1 nyelvészeti, színház-történeti és 1 életrajzi mű található a korai kiadványok között.

Az 1663-ban Nürnbergben, Gerhard Christoffnál nyomtatott török—magyar krónika⁷ részletesen tájékoztat a keresztény hatalmak és a pogány török között vívott háborúkról, számos rézmetszettel illusztrálva, amelyek várakat, csatajeleneteket és a harcokban híressé vált generálisokat, tiszteket ábrázolnak, akik a magyar, török és részben a lengyel háborúkban jeleskedtek.

Történelmi események gazdag tárházát találjuk Martin Meyer 1665-ben megjelent 394 p. terjedelmű munkájában.⁸ Martin Meyer folytatja Jeremias Ortel német író *Ungarische Chronologie* című munkáját, amely a török—magyar háborúk történetét beszéli el 1395-től 1607-ig. Meyer könyvének első része az 1607 és 1619 közötti évek eseményeit foglalja össze. A második korszak az 1648-ban kötött vesztfáliai békével zárul, ami a 30 éves háború befejezését jelentette. Meyer könyvének utolsó része az 1658 és 1665 közötti időszakot mutatja be. A korszak zárókövének az 1664-ben kötött vasvári békét tekinthetjük.

Nagyszámú értékes rézmetszete miatt érdemel említést Paulus Fürst és Sebastianus Funk címlap nélkül fennmaradt, 1678-ban német nyelven kiadott, négyrészes munkája.⁹ A könyvben 400 korabeli rézmetszeten ismerhetjük meg 400 város, erődítmény, várkastély és település egy-egy történelmi pillanatképét, tipikus jelmondatokkal ellátva. A négy részre tagolt mű egy-egy fejezete 100—100 helységgel, jelenettel foglalkozik.

A Milkovich—Zámory különgyűjtemény 1712 előtt napvilágot látott írásai között két kéziratban fennmaradt munka található. Az egyik Rezik Jánosnak, a XVII. századi hányatott sorsú magyar tudósnek színházi témával foglalkozó latin nyelvű műve.¹⁰ A másik kéziratos munka Cserey Mihály (1668—1756) történetíró nevéhez fűződik.¹¹ A különgyűjtemény kézirata az *Igaz Erdély országi história* . . . összesen 470 p. terjedelemben és 36 cm-es méretben, alapos felkészültséggel és kiváló előadással megírt munka. Szenci Molnár Albert (1574—1633) nyelvészeti munkássága előtt tisztelgünk, ha megemlíthetjük a különgyűjteményben levő, 1708-ban Nürnbergben megjelent magyar—latin—német szótárát és nyelvtanát.¹²

A Milkovich—Zámory gyűjtemény nemzeti bibliográfiai nyilvántartásunk számára is értékes leltéjegyzékként szolgál.

Érdemes megemlíteni a kiadványok megjelenési helyére vonatkozó adatokat. A hazai megjelenési helyek:

⁷ *Türkische und ungarische Chronica*, . . . Nürnberg 1663, Gedruckt bey Christoff Gerhard. [6], 316, [6] p. 57 rézm. 29 cm.

⁸ MEYER, Martin: *Ortelius continuatus das ist der ungarischen Kriegs-Empörungen (fernere historische Beschreibung)* . . . Franckfurt am Mäyn 1665, Getruckt bey Daniel Fievet. [12], 362, [20] p. 20 rézm. t. 34 cm.

⁹ (FÜRST, Paulus excudit — FUNK, Sebastianus sculpsit): (*Libellus novus politicus emblematicus civitatus. Oder Neuen politischen Stätt und Emblematabuchs.*) H. n. (1678), ny. n. 7 lev. 400 rézm. t. Har. 19 cm.

¹⁰ REZIK, Joannes: *Theatrum Eperjesiense anno 1687 die 5. martii erectum*. [Kézirat.] H. n. 1710, ny. n. [87] sztl. lev. 23 cm.

¹¹ TSEREI Mihály, Nagy Ajtai: *Igaz Erdély országi historia, mellyet az 1661^{dik} esztendőbeli dolgokon kezdvén . . . le irt* — —. [Kézirat.] [Brassó] 1709, ny. n. 446, [24] p. 36 cm.

¹² MOLNÁR Albert, Szenci: *Dictionarium ungarico—latino—germanicum*. RMK I. 1749.

1. Bártfa, ahol Klösz Jakab nyomdász 1597-ben vette át Gutgesell Dávid híres nyomdáját. Innen került már Klösz fiának munkájaként az olvasóközönség kezébe a gyűjteményünkben levő: [Prágai András]: „*Feiedelmeknek Serkentő Oraira, Az, az Marcus Aurelius Csaszarnac eleteről. Az Híres Gvevarai Antaltol, . . . magyar nyelven tolmacslotta Pragy Andras Szerencsi Prédicator* című mű.¹³

2. „Nagy-Szombatban az Academiai bötükkal, Hörmann János által, 1695 esztendőben” készült Pázmány Péter prédikációgyűjteménye. (MZ 2715 lt. sz.)

A külföldi megjelenési helyek között Frankfurt, Lipse, Köln, Nürnberg, Amszterdam nyomdáinak neve szerepel.

Az elemzés második részében az 1712 után kiadott nyomtatványokkal foglalkozunk. Reflektorfénybe kerül a Milkovics—Zámory gyűjtemény fennmaradt 239 fajta, 1800-ig bezárólag megjelent, hazai vonatkozású kiadványa.

A kiadás évét tekintve, évtizedes bontásban a következő kép tárul elénk:

1711—1720	1721—1730	1731—1740	1741—1750	1751—1760
7	6	21	23	16
1761—1770	1771—1780	1781—1790	1791—1800	é. n.
22	34	32	73	5

kötet jelent meg.

Megfigyelhetjük, hogy az 1791 és 1800 közötti időszakban adták ki a művek nagyobb részét. Ez törvényszerűen következik a XVIII. századi európai könyvnyomtatás fejlődéséből. A fejlődés okai: a technikai fejlődés és a felvilágosult szellemiség elterjedése.

A kiadványok nyelvét tekintve, még mindig uralkodik a latin nyelven frott művek száma. Összesen 175 latin, 39 magyar, és 25 német nyelvű munka található a különgyűjteményben. Ez a nyelvi megoszlás egyben tükrözi a korabeli nyomtatványok nyelvi tagozódását.

A tartalom tekintetében már bizonyos változást figyelhetünk meg az egészen korai kiadványokhoz viszonyítva. Továbbra is domináló témák a történelem, a jog és a vallás, de új témakörként, — a társadalom fejlődésének eredményeként — megjelennek az ipari, a kereskedelmi, az orvostudomány haladásával az orvosi témájú művek. A természet fokozottabb megfigyelésének, tanulmányozásának következménye, hogy a csillagászat, a fizika jelenségeinek leírása is helyet kap a XVIII. századi nyomtatványok sorában. Az építőművészet, mint egy-egy társadalom kultúrájának kifejezője, szintén hallat magáról nyomtatásban. Több pedagógiai és politikai munka jelenik meg az oktatás színvonalának emelésére. Útleírások, néprajzi és földrajzi munkák gazdagítják a kiadványok választékát. A szépirodalom iránti igény kielégítését az „almanach”-ok nyújtják. Ezek nemcsak a kalendárium szerepét hivatottak szolgálni, hanem több szépirodalmi, gazdasági, a mindennapi életre vonatkozó írást is közölnek.

A történelem, jog, vallás és az egyéb témák arányát a következő táblázat mutatja:

Történelem	Jog	Vallás	Egyéb	=	Összesen
96	47	35	61		239

A különgyűjtemény egyetlen könyvtári témájú korai kiadványa Pray Györgynek (1723—1801), a pesti egyetemi könyvtár első örének, 1780-ban napvilágot látott, *A budai királyi egyetemi könyvtár ritka könyveinek mutatója* című latin nyelvű munkája, két kötetben.¹⁴

¹³ RMK I. 566.

¹⁴ PRAY, G.: *Index rariorum librorum . . .* Petrik III. 134.

Új, javított kiadásban találjuk Johann Hübner (1668—1731) német pedagógus és író, német nyelvű, jelentős ismereteket közlő lexikonát.¹⁵ Johann Hübner egyetemes ismeret-tára annyira közkedvelt volt korában, hogy az ő nevéhez fűződik az a mondás, ha valamire magyarázatot adtak: „Ez volt a dolog Hübneré!”, mert a Hübnerben meg lehet találni minden dolog magyarázatát.

Szeretném megemlíteni a gyűjteményben fellelhető naptárak sokféleségét. Magyar, német, latin nyelven a legkülönbözőbb kalendáriumok jelentek meg. A tíz magyar nyelvű naptár az 1760, 1780, 1785, 1786, 1787, 1789, 1792, 1795, 1796 és az 1799-es évekre vonatkozik. Közülük az első: „Magyar-oroszági statusok’ titulussal bővítettett új kalendárium, Kristus Urunk születése után 1760. (Melly 366. napokból álló szökő esztendő.) . . . Találtatik Posonyban Spaiser Ferencz compactornál. [22] sztan lev. 20 cm.” Hozzá-kötve: Ecclesiastice [et] seculares regni Hungariae dignitates ac honorus tituli pro anno 1760. congesti. Sumpt. Francisci Dominici Spaiser. [1] p. 116 h. [10] p. 20 cm.

A magyar nyelvű naptárak között található: „Házi, és uti új kalendárium” (1785., 1787., 1792. és 1796. évekre), „Pesthi ó és új módi kalendárium”, „Régi és új kalendárium”, valamint „Pesthi ’s po’sonyi új, és ó magyar kalendárium”, „Száz esztendő’s kalendárium, vagy-is az esztendőnek XII. hónapjaira alkalmaztatott falusi majoros gazda . . .” és egy „Vátzi ó és új kalendárium”.

A három latin nyelvű naptár közül az 1749-es év napjait mutatja a Nagyszombatban, az Akadémiai Nyomdában nyomtatott, „Calendarium Tyrnaviense, . . .” címmel kezdődő, 57 számozatlan levélből álló munka. A másik kettő Budán, a Kir. Egyetemi Nyomdában készült és az 1799., ill. 1800-as évekre vonatkozik. Mindkettőhöz hozzákötve találjuk: nemes Magyarország és a hozzá csatolt részek névtárát.¹⁶

Az 1773-as és az 1783-as német naptár Pozsonyban a Schneeweiss utcában Spaiser, Christian könyvkötőnél készült. „Krackauer Schreib-Kalender” címmel jelent meg az 1773-as évre és „Alt- und neuer Schreib-Kalender” címmel az 1783-as évre szóló naptár. A gyűjteményben levő harmadik német nyelvű kalendárium¹⁷ az év 12 hónapjára bontva ismerteti azokat a tennivalókat, amelyek a mezőgazdaságban, a szántóföldeken és a ház körüli gazdaságban esedékesek. A könyv végén levő regiszter a falusi iskolák tanítóinak és a családapáknak ad tájékoztatást a gyermekek oktatására vonatkozóan.

Szerzőjét tekintve érdekes megemlíteni a török Omer effendi munkáját.¹⁸ Omer a boszniai háború 1737., 1738. és 1739-ben vívott csatáiról számol be művében. A szerző mint tudós „Kadi” van megemlítve a címben. Törökből Johann Nepomuk Dubsy fordította németre.

Hazánkra vonatkozó korabeli epirográfiai és hidrográfiai ismereteket foglal össze munkájában Szaller György.¹⁹ Figyelmet érdemel a könyvhöz tartozó térkép, amely a XVIII. század utolsó évtizedének földrajzi viszonyait mutatja.

A Milkovich—Zámory gyűjtemény különösen értékes darabjának tekinthetjük Johann Ludwig Gottfried 1743—1745-ben megjelent terjedelmes világtörténetét.²⁰ Gottfried két

¹⁵ HÜBNER, Johann: *Reales Staats — Zeitungs- und Conversations-Lexicon, . . .* Leipzig 1795, in Gleditschens Buchhandlung. VI p. 2820 h. 8 rézm. t. 22 cm.

¹⁶ *Calendarium, Annus a nativitate Salvatoris nostri Jesu Christi 1799—1800.* + Schematismus 1799—1800. Petrik III. 299.

¹⁷ PLESSING, J.: *Ungarischer Land und Hauswirthschafts . . .* Petrik II. 539.

¹⁸ OMER effendi: *Die Kriege in Bosniens in den Feldzügen 1737—1739.* Wien 1789, J. D. Hörling. [14], 216 p. 1 t. 20 cm.

¹⁹ SZALLER Gy.: *Magyar ország’ . . .* Petrik III. 490.

²⁰ GOTTFRIED, Johann Ludwig: *Historische Chronik . . . von Anfang der Welt . . . bis 1659.* Frankfurt am Mayn. Verl. Ph. H. Hutters. 37 cm. 1. Th. 1743. [24], 1184, [142] p. 32 rézm. t. 329 rézm., ill. 2. Th. 1745. [10], 1272, [136] p. 2 t. 47 rézm. t.

nagyméretű, vaskos kötetben ismerteti a történelem legjelentősebb eseményeit. Az első kötet a világ kezdetétől 1619-ig, a második kötet 1618-tól 1659-ig mutatja be Európa és földünk más részein történt dolgokat, 78 rézmetszetes táblával és 329 rézmetszetes illusztrációval szemléltetve az elmondottakat. A kötetek Frankfurt am Main-ban Hutter, Philipp Heinrich kiadónál jelentek meg.

Franciscus Xav[er] Halvax 1746-ban, Nagyszombatban megjelent munkájában Mátyás király levelezését teszi közzé.²¹ Halvax könyvében a magyar uralkodó kora főpapjaihoz, hadvezéreikhez, királyaihoz, császáraihoz és más híres emberekhez írott leveleit olvashatjuk.

A gyűjtemény tartalmi ismertetésének befejezéseként szeretném megemlíteni az 1712 és 1800 közötti művek között található öt kéziratos munkát. Ezek magyar, latin és német nyelvűek.

Az 1714-ben írott kézirat a csehországi egyházak üldözésének történetével foglalkozik, nevezetesen 894-től 1632-ig.²² Szerzőjére nincs utalás a könyvben, feltételezhetően egyházi személy munkája.

1741-ben Mária Terézia koronázó országgyűlést tartott Pozsonyban. Ennek az országgyűlésnek az eseményeit rögzíti az ugyancsak szerző nélküli (*Diarium et acta com[iti]orum regni Hungariae*)... című, 432 p. terjedelmű munka.²³

Egy 10 évvel későbbi kézirat szintén a pozsonyi diéta tanácskozó üléseiről tudósít. A kéziratból megtudjuk, hogy az első tanácskozást 1751. ápr. 22-én, a 45. tanácskozást pedig július 29. napján tartották.²⁴

1782-ből Komáromy Sándortól származik a *Formulae diversorum mandator, pro stylo imitanda primo* kezdetű, különböző rendeleteket, szabályokat, parancsokat tartalmazó kézirat.²⁵

A gyűjtemény ötödik korai kézirata német nyelven ismerteti dióhéjban Magyarország történetét 842-től 1835-ig.²⁶

Bibliográfiai feldolgozás szempontjából a Milkovich—Zámory különgyűjtemény 1712—1800 között megjelent magyarországi nyomtatványai közül több mint egy tucat nemzeti bibliográfiai nyilvántartásunk készülő kiegészítő kötetében kerül közlésre.

A nyomtatványok megjelenési helyét vizsgálva, erősen érezteti hatását a magyarországi nyomdatászat fejlődése. A 239 kötetből már 162 darab készült hazai nyomdában, ebből 43 Budán, illetve Pesten. A fennmaradó művek közül 45 jelent meg külföldön, 9 kettős helymegjelöléssel és 23 megjelenési hely feltüntetése nélkül.

Megemlékezésünkkel és a győri Milkovich—Zámory különgyűjtemény korai, hazai vonatkozású műveinek rövid elemzésével azt is bizonyítani kívánjuk, hogy az utókor megőrzi és felhasználja a nemes célra felajánlott hagyatékot.

HARASZTI ERIKA ÁGNES

²¹ HALVAX, Franciscus Xav[er]: *Epistolae Matthiae Corvini regis Hungariae, ... Tyrnaviae* 1746, Typ. Acad. Soc. Jesu. [14], 147 p. 17 cm.

²² *Rövid historiaja a' Cseh országai ekkleziák üldöztetésének, mely kereszténnyé lételenek kezdetitől fogva az az, 894^{ik} esztendőriül egész 1632^{ik} folytatattik.* [Kézirat.] H. n. 1714, ny. n. 300 p. 25 cm.

²³ (*Diarium et acta com[iti]orum regni Hungariae*)... anni 1741... Poseniensis... [Kézirat.] H. n. (1741), ny. n. 432 p. 36 cm.

²⁴ (*Acta diaetalia* [Posoniensis] 1751. Sessio prima die 22. Aprilis — Sessio 45. die 29. Julii.) [Kézirat.] H. n. (1751), ny. n. [92] sztl. lev. 36 cm.

²⁵ *Formulae diversorum mandator, pro stylo imitanda primo.* [Kézirat.] H. é. ny. n. [121] sztl. lev. 28 cm. Donatus per Alexandrum Komaromy de eadem 1782.

²⁶ *Kurz gefasste Geschichte von Ungarn.* (von Jahr 842 — bis 1853) [Kézirat.] H. é. ny. n. 153 p. 24 cm.

A Győri Olvasó Társaság történetéhez. A magyarországi felvilágosodás korában meginduló szele körres kiterjedő művelődési törekvések jobbára a reformkorban értek be. Az eszmei felvilágosítóknak, a korszerű műveltség „iskolán kívüli” terjesztésének csaknem kizárólagos eszköze volt a könyv. Ennek felismerése nyomán alakultak először Erdélyben, majd országszerte az olvasókörök. Történetüket irodalomtörténeti jelentőségükhöz méltóan megírta Fülöp Géza *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* című munkájában. (Bp. 1978.)

Így közismert a Kovács Pál és Czuczor Gergely szervező munkája révén megalakult Győri Olvasó Társaság története. Az új társaságnak több sajátos jegye volt: pl. a politikai szándék és az egyenlő jogokkal rendelkező tagság, közöttük a nők aránya 27—30%-os volt.

Az eddig ismeretlen 1844. évi *Névkönyv*: „A Győri Olvasó Társaság Névsora betűrenddel 's annak Szabályai” elején a választmányi tagok neve található: Csatsko Imre, Czuczor Gergely, Erényi Ferenc, Győry Endre, Hinár János, Jankó Mihály, Karpff Sándor, Karvasy Ágoston, Kovács Pál, Probst Ferencz, Zmeskál Josef, és Zombat Antal. *Titoknok*: Cserny László; *Helyettes titoknok*: Beálló Döme; *Pénztárnok*: Horváth András; *Ügyész*: Karpff Kálmán; *Könyvtárnok*: Kovács József.

Ennek a *Névkönyvnek* a „Különös figyelmeztetés” című része ezt írja:

„Hogy a' t.c.z. olvasó tagok tökéletes tudhassák, mennyi 's milly könyvekkel szaporodik időről időre a' társaság könyvtára, továbbá, hogy minél gyakrabban és könnyebb uton járhassanak a' kívánt könyvek olvasásához a folyó 1844. évi január 15-ki közgyűlés határozatából következő rendelkezések tétettek:

1-ör: A könyv lajstrom öt példányban leiratik, melyből minden tag, az ujonnan beszerzett könyveket saját lajstromába feljegyezheti. Eképen kinek, kinek elég módja leszen több mint 2000 kötet között válogatni.

2-or: Ezentul mindennap, vasárnapokat és ünnepnapokat kivéve délutáni két órától 3-ig osztogattatnak ki könyvek.

Kéretik tehát, minden könyvrendelő, magát a' kiszabott időhöz alkalmazni.

3-or: Azon munkánkat, melyek közkedvességűek és igen kapósan a' könyvtárnak azon figyelmeztetéssel fogja kiadni, hogy azokat a' kivívó tagok sziveskedjenek hamar általolvasni, mert csak így fognak minél többekkel szaporán közöltethetni. E' méltányos figyelmet egymás iránt bizonyára nem mulasztandják el az olvasó tagok.

4-er: Ha valaki olly könyvet kívánna, mely jelenleg ki van adva, annak neve előre feljegyeztetik, 's ki magát előbb jelentette, annak fog előbb kiszolgáltatni.

5-ör: Ennek következtében kéretnek az olvasó tagok, hogy külön lapra több könyvek címét és számát írják fel, hogy ha ne talán egyik, vagy másik jelenleg kéznél nem volna, a' többi feljegyezettek közül minden esetre adhasson valamit a' könyvtárnok.”

Nemcsak évenkénti *Névkönyvet* adtak ki, hanem „Olvasó Társasági Szabályok”-at is. Az egyik (valószínű) 1844-ben kiadott füzet ezt írja:

I. Czikkely. Az olvasó társaság szerkezetéről.

2. par. A' társaság célja szellemi művelődés: s' ennek elismerése mindenekelőtt a' honi-, ezekután pedig a' külföldi irodalom mezején megjelent nevezetesb elműveknek megszerzése.

5. par. A' társaságnak tagjává minden becsületes ember lehet.

6. par. Egy évi részvénydíj 5 ezüst forint.

7. par. A' társaság ügyei közgyűlések által intéztetnek el.

8. par. A' közgyűlési határozatok végrehajtását egy, minden évben az első közgyűlésen titkos szavazat által nevezendő választmányi eszközözi; 12 választott tagbul, tovább a társasági ügyész-, titoknok-, pénz- és könyvtárnokbul álland; 's melynek egyszersmind hatásköréhez tartozik a' jelesb írók munkáinak kiszemelése 's megrendelése.

II. Czikkely. A' társaság tagjairul, bevételésük módjárul, jogaikrul 's kötelelességeikrül

1. par. Az olvasó társaság évenként ujonnan alakulván, ennek tagjaivá lehetnek az utolsó évi részvényesek, hogy lefizetvén legalább 1 héttel a' tisztválasztó közgyűlés napja előtt a' pénztárnoknál egy évi részvénydíj 's erről kapott nyugtatványukat a' tár-

sság könyvtárnokánál előmutatván, általa magokat a' tagok névkönyvébe beiratják, melly névkönyv másolatban mindenkor a' olvasó teremben kitétetni fog.

4. par. Következendő a' jogok, mellyekkel a' társaság tagjai élnek:

b) Szószabadság: mellynél fogva minden tag a' közgyűléseken véleményét előadhatja, továbbá a' társaság javát érdeklő javaslatát 's kívánatát vagy panaszát az észrevételek könyvébe feljegyezheti.

c) Szavazati-jog, a' közgyűléseken; — egy szóval birván minden tag bár több részvényeket váltott volna is, 's e' joggal csak a' személyessen megjelenők élhetnek.

d) Könyv-olvasási jog. — Minden tag hetenkint kétszer u.m. szerdán és szombaton délután 2 órától 4-ig könyvrovatának előmutatása mellett a' társasági könyvtárbul könyveket vitethet . . .

e) Hírlapok olvashatása; — mellyek a' társaság termeiben több havi iratokkal együtt kitéve lévén, minden tag által kora reggeltől estvéli 8 óráig olvashatók, azonban el nem vitethetnek.

6. par. A' társasági tagoknak kötelességeik azok, mellyek jogaik gyakorlatához feltételek gyanánt kiköttettek, 's azokon kívül a' tagoktul az emberiség közös jogainak tisztelete, 's a' honi nyelvnek minden körökbeni terjesztése igényeltetik.

III. Czikkely. A' közgyűlésekről.

1. par. Évenkint 4 közgyűlés tartatik, ugymint Januarius, Aprilis, Julius és October holnapokban, mindenkor a' holnapnak első vasárnapján; délután 3 órakor.

2. par. A' közgyűlés elnöke leend; a' választmány tagjai közül az, kit e' választmány — tagjai közül — a' gyűléseket megelőző vasárnapokon titkos szavazattal kijelölend . . .

IV. Czikkely. A' tisztválasztásrul.

V. Czikkely. A' választmány köréről.

VI. Czikkely. A' titoknokrul.

VII. Czikkely. A' könyvtárnokrul.

VIII. Czikkely. A' pénztárnokrul.

IX. Czikkely. A' ügyészrül."

HEGEDÜS JUDIT